

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Jaanika Peebo

PROGRAMMI „MINU VALIK“ MÕJU HINDAMINE NING ANALÜÜS

Magistritöö

Juhendaja
MA Anna Markina

Tartu
2025

SISSEJUHATUS.....	4
1. ÜLEVAADE SEKKUMISPROGRAMMIDE TEOORIAST	7
1.1. Salovey ja Mayeri emotsionaalse intelligentsuse teooria	8
1.2. Daniel Golemani emotsionaalse intelligentsuse teooria	9
1.3. Kognitiivne-käitumuslik teraapia	11
1.3.1. Kognitiiv-käitumusliku teooria põhialused	12
1.4. Riskide-vajaduste-vastavuse teooria.....	15
2. PROGRAMMIDE EFEKTIIVSUSE JA RAKENDAMISE HINDAMINE	19
2.1. Tõhususe hindamise olulisus	21
2.2. Hindamise meetodid.....	23
2.3. Tõhususe hindamine Eestis	26
2.4. Rakendamise kestus ja intensiivsus	28
3. „MINU VALIK“ ANALÜÜS	31
3.1. Hindamise metoodika, uurimisstrateegia ja andmekogumismetoodika	31
3.2. Valim.....	32
3.3. Programmi teoreetilise alusraamistiku kirjeldus	32
3.4. Sekkumise efektiivsuse hindamine	38
3.5. Tõendatuse kvaliteedi hindamine GRADE lähenemise alusel.....	41
3.6. Rakendamise kvaliteedi hindamine.....	43
3.7. Kokkuvõtte tulemustest.....	45
3.8. Arenguvõimalused ja ettepanekud	46

KOKKUVÕTE	48
EVALUATION AND ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE PROGRAM “MINU VALIK” 51	
KASUTATUD ALLIKAD	54
LISAD	62

SISSEJUHATUS

Viimastel aastatel on Eesti kriminaalpoliitikas järjest suuremat tähelepanu pööratud noorte kuritegevuse ennetamisele ja korduvkuritegevuse vähendamisele. Statistika näitab selgelt, et alaealiste osakaal vanglas on märgatavalt vähenenud – 8. veebruaril 2024 aastal ei viibinud ühtegi alaealist¹ ning 5. märtsi 2025 aasta seisuga viibib Viru vanglas kokku 482 kinnipeetavat, kellest 3 on alaealised.² Võrdluseks 2001. aastal oli alaealisi vangistuses 40.³ Aastal 2024 osales sotsiaalprogrammides 1495 kinnipeetavat ning 644 kriminaalhooldusalust.⁴ Peamised sotsiaalprogrammid, mida läbiti on „Eluviisitreening“ (472 lõpetajat), „Õige hetk“ (189 lõpetajat) ning „Liiklusohutusprogramm“ (127 lõpetajat). Programmi „Minu valik“ oli läbi viidud 64 korda ning Viru Vanglas viiel korral.⁵

2021. aasta lõpu seisuga oli kriminaalhooldusel 14–17-aastaseid noori 79, kellest 9 olid naissoost ning 70 meessoost. Kõige rohkem oli kriminaalhoolduse arvel KarS § 74 lg 1 alusel käitumiskontrolli all noori.⁶ Alla 18-aastaste noorte retsidiivsus on teistega võrreldes tunduvalt suurem. Kohtusse jõuab umbes kolmandik alaealiste kriminaalasiadest ning reaalselt vangistust rakendatakse üldiselt siis, kui alaealist on juba varasemalt kriminaalkorras karistatud. Muret tekitab aga asjaolu, et umbes 80% vanglast vabanenud alaealistest satub kahe aasta jooksul uuesti ülekuulamisele ning nendest veidi üle poole ehk 60% satub uuesti ülekuulamisele juba esimese poole aasta jooksul pärast vabanemist.

Kui otsida xLaw rakendusega Riigi Teatajast maa- ja halduskohtu kohtulahendeid märksõnaga „KarS § 87 lg 1 p 2“ siis annab otsingutulemus vastuseid 1068. Nendest kõige varasem 05.01.2006 seisuga ning kõige hilisem 20.02.2025. Ringkonnakohtu lahendeid oli 12, millest

¹ Vanglateenistuse aasta ülevaade 2023. Arvutivõrgus: <https://vanglateenistus.ee/meist/uudised-ja-arvud/aastaulevaated#item-2> (5.03.2025)

² Kinnipeetavate ülevaade. Arvutivõrgus: <https://vanglateenistus.ee/meist/uudised-ja-arvud/kinnipeetavate-ulevaade> (5.03.2025)

³ Alaealiste õigusrikkumistele suunatud lühisekkumiste analüüs. (2021) Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaealiste_rikk_sekk_lopparuanne_2021_emor_avaldamiseks.pdf (14.03.2025)

⁴ Vanglateenistuse aasta ülevaade 2024. Arvutivõrgus: <https://vanglateenistus.ee/meist/uudised-ja-arvud/aastaulevaated#item-1> (5.03.2025)

⁵ Vestlus Viru vangla sekkumistegevuse osakonna sotsiaaltöötaja Triin Tarendiga 5.0.2025.

⁶ Justiitsministri käskkirjaga „Noorte õigusrikkujate retsidiivsuse vähendamine“ kinnitatavate toetuse andmise ja kasutamise tingimuste ja korra eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://www.justdigi.ee/media/4938/download> (20.03.2025)

kõige hilisem 20.10.2021 kuupäevaga ning varasem 20.05.2008. Riigikohtu lahendeid ei olnud. "KarS § 87 lg 2 p 2" annab vastuseks 45 lahendit, neist kõige varasem 03.04.2006 ning hilisem 12.12.2024. Ringkonnakohtu lahendeid andis otsing tulemuseks vaid 1 ning see oli 05.04.2019 kuupäeval tehtud. Nagu ka KarS § 87 lg 1 p 2 puhul, ei olnud ka lg 2 p 2 puhul ühtegi Riigikohtu lahendit.⁷

On leitud, et vanglas karistuse ära kandnud isikute retsidiivsusrisk on suurem kui neil, kes vabanevad tingimisi, seda nii elektroonilise valvega kui ka ilma, ning pisut kõrgem kui šokivangistusest vabastatutel.⁸ Selline statistiline ja kriminoloogiline olukord rõhutab vajadust süsteemsete, tõendus põhiste ja noortele kohandatud sekkumiste järele, mis ei piirdu pelgalt karistusega, vaid aitavad kaasa sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arendamisele ning toetavad taasühiskonnastumist. Just sellesse raamistikku asetub ka käesolev magistr töö, mille keskmes on noortele suunatud programm „Minu Valik“.

Noorte motivatsiooni- ja sotsiaalsete oskuste programm „Minu Valik“ on individuaalselt või väikeses grupis (maksimaalselt 3–4 osalejat) läbiviidav töö, kus juhendaja eestvedamisel töötatakse turvalises ja toetavas õhustikus. Programmis tuuakse esile noorte senised kogemused, kõhklused, kahtlused ning õpetatakse uusi oskusi aktiivsete harjutuste, rollimängude ja teiste meetodite abil. Koostöös luuakse uusi teadmisi ning tegeletakse hoiakute arendamisega piiravatest kasulike suunas.

Magistr töö eesmärgiks on anda hinnang programmi „Minu Valik“ tõhususele lähtuvalt osalejate ning programmi läbiviijate vaatenurgast. Magistr töö eesmärgi saavutamiseks on autor püstitanud järgmised uurimisküsimused:

- Milline on programmi mõju osalejate käitumisele ja hoiakutele?
- Kas programmi tegevused viiakse läbi nii, nagu neid planeeriti?
- Milline oli elluviijate ja osalejate rahulolu programmiga?

⁷ Andmed on esitatud 20.03.2025 seisuga.

⁸ Ahven, A., Roots, A., Sööt, M-L. Retsidiivsus Eestis 2017. Kriminaalpoliitika uuringud nr 27. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsuseestis_2017.pdf (20.03.2025)

Magistritöö on jagatud kolmeks osaks ning esimeses osas annab autor ülevaate sekkumisprogrammide teoreetilisest käsitlest tuues välja emotsionaalse intelligentsuse teooria, Golemani täiendatud teooria, kognitiivse-käitumusliku teooria ja riskide-vajaduste-vastavuse teooria. Töö teises osas käsitletakse sekkumisprogrammide hindamise metoodikat, pöörates tähelepanu sellele, kuidas hinnata nii lõpptulemusi, kui ka rakendamise vastavust kavandatud tegevustele. Arutletakse tõhususe hindamise olulisuse üle, tuuakse välja erinevad hindamise meetodid ning selle rakendamise Eestis. Empiirilise osa põhifookus on suunatud uurimisprobleemi käsitlemisele, uurimisküsimustele vastamisele ja seatud eesmärgi saavutamisele. Kirjeldatud on hindamise metoodikat, uurimisstrateegiat ja andmekogumismetoodikat. Lisaks on kirjeldatud programmi teoreetilist alusraamistikku ning selle seotust sekkumisprogrammide teooriatega ja hinnatud programmi tõendatuse kvaliteeti läbi GRADE lähenemise. Kolmandas osas kasutas töö autor kvalitatiivset uurimismetoodikat ning andmekogumine viidi läbi intervjuudena. Kokku viidi läbi viis intervjuud, millest üks oli fookusgruupiintervjuu kriminaalhooldajatega ning neli intervjuud programmi läbinud noortega. Viimases peatükis teeb autor ettepanekud programmi arendamiseks.

Magistritööd kõige enam iseloomustavad märksõnad on: sotsioloogia, hälbiv käitumine, arenguteooriad, noored, alaealiste kuritegevus.

1. ÜLEVAADE SEKKUMISPROGRAMMIDE TEOORIAST

Noortele õigusrikkujatele suunatud sekkumisprogrammid on meetmed, mis aitavad vähendada noorte kuritegevust suunates neid positiivse käitumise ja elustiili poole. Programmid keskenduvad eelkõige riskikäitumise vähendamisele, hariduslikele ja sotsiaalsete oskuste arendamisele ning tagasilanguse ennetamisele. Alaealistele suunatud sekkumisprogrammide teooria põhineb peamiselt arusaamal, et noorte õigusrikkumise vähendamiseks ja ärahoidmiseks tuleb mõjutada noorte käitumise taga olevaid riskitegureid ja tugevdada kaitsetegureid.⁹ Selline lähenemine põhineb sotsiaalse õppimise teoorial, arengupsühholoogilistel lähenemistel ja riskide ja vajaduse hindamise mudelitel. Mark Lipsey täheldas, et retsiidiivsuse vähendamiseks ei ole vaja maagilist kuuli, vaid seda, mis on hästi tehtud ja hästi sihitud.^{10 11}

Sekkumisprogrammid võib jagada kolmeks:

1. Ennetavad programmid
2. Sekkuvad programmid
3. Rehabilitatsioon ja taastava õiguse programmid

Ennetavad programmid keskenduvad eelkõige riskikäitumise ja õigusrikkumise ennetamisele, mõjutades riskitegureid enne tõsisemate probleemide tekkimist. Sageli jagatakse ennetavad programmid veel omakorda kolme gruppi: universaalsed ennetusprogrammid, mis on suunatud kõigile noortele, olenemata individuaalsest riskitasemest, selektiivsed ennetusprogrammid, mis on suunatud kindlatele riskirühmadele ning individuaalsed ennetusprogrammid, mis on suunatud noortele, kellel on juba esimesed õigusrikkumised või kõrgem riskitase.¹² Sekkuvad programmid on mõeldud noortele, kes on õigusrikkumisi juba toime pannud, kuid pole veel püsivalt õigusrikkumise tsüklis. Programmide eesmärgiks on muuta isiku käitumist,

⁹ Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16(1), 39–55. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1037/a0018362> (11.03.2025)

¹⁰ Howell, C & Lipsey, M. (2012). Research-Based Guidelines for Juvenile Justice Programs. *Justice Research and Policy*. 14. 17-34. Arvutivõrgus: <https://journals.sagepub.com/doi/10.3818/JRP.14.1.2012.17> (11.03.2025)

¹¹ “It does not take a magic bullet program to impact recidivism, only one that is well made and well aimed”

¹² Loeber, R., & Farrington, D. P. (Eds.). (1998). *Serious & violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions*. Sage Publications, Inc. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/259545677_Serious_and_Violent_Juvenile_Offenders (11.03.2025)

riskitegurite vähendamine ning vastutuse võtmine.¹³ Sekkuvateks programmideks peetakse näiteks kognitiiv-käitumuslike programme, sotsiaalsete oskuste treeninguid ja kogukonnapõhiseid taastava õiguse programme. Rehabilitatsiooniprogrammid on mõeldud korduvate õigusrikkumistega noortele, kelle puhul on vajalik pikaajaline mõjutamine. Eesmärgiks on parandada korduvat õigusrikkumist, parandada sotsiaalset toimetulekut ning aidata noort taasühiskonnastada. Taastava õiguse programmide eesmärgiks on heastada tekitatud kahju, vastutuse võtmine õigusrikkumise eest ning suhete taastamine ohvri ja kogukonnaga.¹⁴

1.1. Salovey ja Mayeri emotsionaalse intelligentsuse teooria

Peter Salovey ja John D. Mayer tutvustasid 1990. aastal EI ehk emotsionaalse intelligentsuse mõistet kui võimet tajuda, mõista, reguleerida ja kasutada emotsioone nii enda kui ka teiste puhul. Salovey ja Mayeri mudel koosneb kogemuslikust ja strateegilisest valdkonnast, millest esimese puhul on võime tajuda ja manipuleerida emotsionaalset informatsiooni sellest aru saamata ning teise puhul on võime emotsioone juhtida ja nendest aru saada, neid ise täielikult tajumata või kogemata.

Nende mudel keskendub eelkõige neljale põhioskusele:

- emotsioonide tajumine – võime täpselt tajuda ja väljendada emotsioone enda ja teiste puhul;
- emotsioonide kasutamine – emotsioonide kasutamine kognitiivsete protsesside, nagu probleemide lahendamine ja loov mõtlemine, hõlbustamiseks;
- emotsioonide mõistmine – võime mõista emotsioonide tähendusi ja keerukust;
- emotsioonide juhtimine – võime reguleerida emotsioone enda ja teiste puhul.

Seega: inimesed, kes on arendanud emotsionaalse intelligentsusega seotud oskusi, mõistavad ja väljendavad enda emotsioone, tunnevad ära emotsioone teistes, reguleerivad oma meeleolusid ning kasutavad emotsioone adaptiivse käitumise motiveerimiseks. Emotsionaalselt intelligentse inimese kohta võib öelda, et ta on saavutanud vähemalt teatava positiivse vaimse

¹³ Howell, C & Lipsey, M (2012). Research-Based Guidelines for Juvenile Justice Programs. Justice Research and Policy. 14. 17-34. Arvutivõrgus: <https://journals.sagepub.com/doi/10.3818/JRP.14.1.2012.17> (11.03.2025)

¹⁴ Zehr, H. (2002). The Little Book of Restorative Justice.

Arvutivõrgus:<https://www.saferspaces.org.za/uploads/files/littlebookrjpakaf.pdf> (11.03.2025)

tervise taseme. Sellised inimesed on teadlikud omaenda ja teiste tunnetest, nad on avatud sisemise kogemuse positiivsetele ja negatiivsetele aspektidele, suudavad neid märgistada ja sobival viisil teistele kommunikeerida. Selline teadlikkus viib sageli emotsioonide efektiivse reguleerimiseni nii enda kui ka teiste puhul ning aitab kaasa üldisele heaolule. Emotsionaalne intelligentsus hõlmab ka eneseregulatsiooni, tunnustades, et ajutiselt ebameeldivad tunded või emotsionaalne vaoshoitus võivad olla vajalikud suuremate eesmärkide saavutamiseks. See, mis eristab emotsionaalset intelligentsust vaimsest intelligentsusest, on asjaolu, et EI ei keskendu üldisele enesetunnetusele ega teiste hindamisele, vaid selle asemel on fookus enda ja teiste emotsionaalsete seisundite äratundmisel ja kasutamisel probleemide lahendamiseks ning käitumise reguleerimiseks.¹⁵

Mitmed kohanemisprobleemid võivad tuleneda emotsionaalse intelligentsuse puudujääkidest. Need, kes ei suuda teiste inimeste emotsioone ära tunda või kes tekitavad teistes halva enesetunde, võivad tunduda kohmakad või ebaviisakad ning lõpuks sattuda tõrjutute hulka. Esineb ka teisi emotsionaalsete puudujääkide iseärasusi. Salovey ja Mayer leidsid, et kui inimesed lähenevad elulistele ülesannetele emotsionaalse intelligentsusega, peaks neil olema eelis probleemide lahendamisel. Emotsionaalselt intelligentsed inimesed võivad olla loomingulisemad ja paindlikumad võimalike lahenduste leidmisel. Selline lähenemine viib käitumiseni, mis arvestab ja austab nii enda kui teiste sisemisi kogemusi.¹⁶ Uuringud näitavad, et EI on seotud parema sotsiaalse kohanemise, tööalase edukuse ja vaimse tervisega. Näiteks on leitud, et kõrgem EI korreleerub madalama agressiivsuse ja paremate sotsiaalsete suhetega. Samuti on EI seotud parema stressijuhtimise ja emotsionaalse heaoluga.¹⁷

1.2. Daniel Golemani emotsionaalse intelligentsuse teooria

Daniel Goleman väidab, et pidades silmas eesmärki elada tõhusat ja täisväärtusliku elu, on emotsionaalne intelligentsus olulisem kui vaimne intelligentsus. Ta rõhutas, et intelligentsuskoefitsient on üle hinnatud ning emotsionaalne intelligentsus on vähemalt sama

¹⁵ Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211) Arvutivõrgus: http://gruberpeplab.com/3131/SaloveyMayer_1989_EmotionalIntelligence.pdf (16.04.2025)

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Mayer, J & Salovey, P & Caruso, D. (2004). Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications. *Psychological Inquiry*. Arvutivõrgus: <https://aec6905spring2013.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/01/mayersaloveycaruso-2004.pdf> (16.04.2025)

oluline, kui mitte olulisem kui üldine intelligentsus ning seda eriti sotsiaalsete suhete ja tööalase edu kontekstis. Oma raamatus „Emotsionaalne intelligentsus: miks see võib olla olulisem kui IQ“ toob ta välja emotsionaalse kirjaoskamatus, mis on tema arvates mitmete sotsiaalsete pahede, sealhulgas emotsionaalse ebastabiilsuse, kuritegevuse ja haridusliku läbikukkumise põhjustajaks. Ta leiab, et inimesed ei suuda realiseerida oma potentsiaali, kuna nad ei oska oma tundeid sobivalt juhtida ning väljendada oma tegelikke vajadusi ja tundeid.¹⁸

Kui Peter Salovey ja John D. Mayer mudel koosnes neljast osast, siis Daniel Goleman laiendas emotsionaalse intelligentsuse mõistet viiele komponendile:

- eneseteadlikkus – oma emotsioonide ja nende mõju mõistmine. Võime tajuda ja mõista isiklikke hoiakuid, tundeid ja nende mõju teistele. Eneseteadlikkus tugineb inimese oskusele jälgida oma tunnete seisundit ning õigesti tuvastada ja nimetada oma emotsioone;
- enesejuhtimine – emotsioonide kontrollimine ja kohandamine. Võime kontrollida või suunata häirivaid impulsse ja tujusid ning kalduvus peatuda ja mõelda enne tegutsemist. Iseloomulikeks joonteks on usaldusväärsus ja ausus, toimetulek ebamäärastes olukordades ning avatust muutustele;
- motivatsioon – sisemine ajend eesmärkide saavutamiseks. Pühendumus töötada sisemiste ajendite nimel, mis ületavad välised preemiad nagu näiteks majanduslikud tasud. Tüüpilisteks tunnusteks on tugev saavutusvajadus, optimism ka ebaõnnestumiste korral ning pühendumus eesmärkidele;
- empaatia – teiste emotsioonide mõistmine ja arvestamine. Võime mõista inimesi nende emotsionaalsete reaktsioonide kaudu ning nendega suhestuda. Empaatia ilmingud on näiteks oskus luua ja säilitada suhteid;
- sotsiaalsed oskused – suhete haldamine ja meeskonnatöö. Võime juhtida suhteid ja luua sotsiaalseid sidemeid, samuti leida ühine keel ja usaldus.^{19 20}

Golemani mudel jagas EI kaheks osaks. Esimese osa alla kuuluvad individuaalne võimekus nagu eneseteadlikkus ja sotsiaalsed oskused nagu empaatia. Ning teiseks tehakse vahet

¹⁸ Goleman, D. „Emotsionaalne intelligentsus. Miks võib EQ olla tõhusam kui IQ“. Tallinn, 2015, lk 277-279.

¹⁹ *Ibid*, lk 59-61

²⁰ Emotional Intelligence: Origins and Theories. Arvutivõrgus: <https://core.ac.uk/download/pdf/235850833.pdf> (18.04.2025)

emotsioonide teadlikkusel ning emotsioonide juhtimise ja suunamise oskusel. Märgata, et inimene on õnnetu erineb oskusest seda inimest rõõmustada.²¹ Goleman leidis, et emotsionaalne intelligentsus on kui oskuste kogum, mida saab õppida ning neid tulekski käsitleda kui õpitavaid oskusi.²²

1.3. Kognitiivne-käitumuslik teraapia

Kognitiivne teraapia, mida kasutatakse kognitiivne-käitumuslik teraapia sünonüümina, on Aaron Becki 1960. aastate alguses väljaarendatud psühhoteraapia vorm. Beck töötas välja struktureeritud, lühiajalise ja olevikule suunatud psühhoteraapia depressiooni raviks. Teraapia keskendub praeguste probleemide lahendamisele ning düsfunktsionaalse ehk ebatäpse ja/või mittetoimiva mõtlemise ja käitumise muutmisele. Ravi põhineb eelkõige patsiendi individuaalsel mõistmisel, ehk lähtutakse tema uskumistest ja käitumisest ning terapeut oma tegevusega proovib esile kutsuda kognitiivset muutust, et saavutada püsiv emotsionaalne ja käitumuslik muutus.²³ Becki kognitiivsesse raamistikku on hõlmatud ka mitmeid muid teraapia vorme ja tehnikaid nagu näiteks ratsionaal-emotsionaalne käitumisteraapia, aktsepteerimis- ja pühendumisteraapia ja kognitiivne töötlusteraapia.²⁴ Kognitiiv-käitumisteraapia on kohandatud erinevatele sihtrühmadele, hõlmates erineva haridustaseme ja sissetulekuga inimesi, nii väikeseid lapsi kui ka eakaid.²⁵ Düsfunktsionaalne mõtlemine, mis mõjutab patsiendi meeleolu ja käitumist, on levinud kõigi psühholoogiliste häirete puhul. Beck leiab, et kui inimesed õpivad hindama oma mõtlemist realistlikumalt ja kohanemisvõimelisemal viisil, paranevad seeläbi nende emotsionaalne seisund ja käitumine.²⁶ Autor toob näite, et kui inimene on depressioonis ning märkab, et ka pangakontol valitseb tühjus, võib talle tahtmatult tekkida mõte, et ta ei suuda midagi hästi teha. See mõte omakorda viib ta teatud reaktsioonini, ehk ta võib tunda kurbust (emotsioon) ning tõmbuda endasse (käitumine). Kui isik hiljem oma käitumist analüüsib, võib ta aru saada et tegi ennatlike järeldusi ning tegelikult suudab ta asju ka hästi teha. Ehk selline vaatenurk olukorrale tekitab parema enesetunde ning suunab n-ö tervemale käitumisele.²⁷

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

²³ Beck I, Judith S. Cognitive therapy. II. Title. 2011, lk 2.

²⁴ *Ibid.*, lk 2.

²⁵ *Ibid.*, lk 3.

²⁶ *Ibid.*, lk 3.

²⁷ *Ibid.*, lk 3.

Püsiva meeleolu ja käitumise paranemise saavutamiseks töötab kognitiivne teraapia sügavamal tasandil ehk düsfunktsionaalsete uskumuste muutmisel. Muutus peab toimuma nii inimese enda põhiuskumuste, ümbritseva maailma ja teiste inimeste kohta.²⁸ Kognitiivsete puudujääkide korrigeerimisel kasutatakse sotsiaalsete oskuste õpetamist rollimängude abil, õpetatakse probleemide lahendamise tehnikaid ja enesekontrolli.²⁹ Kognitiiv-käitumisteraapiat on uuritud alates 1977. aastast³⁰ ning on tõestatud selle tulemuslikkus mitmete psühhiaatriliste häirete, psühholoogiliste probleemide ja psühholoogilise komponendiga meditsiiniliste probleemide puhul.³¹ Edu on saavutatud ka kogukonnapõhistes tingimustes³² ja on leitud, et kognitiiv-käitumisteraapia on seotud neurobioloogiliste muutustega erinevate häirete korral.³³

1.3.1. Kognitiiv-käitumusliku teooria põhialused

Kuigi edukas teraapia on kohandatud vastavalt inimesele ja tema individuaalsetele vajadustele, on põhimõtted, mis laienevad kõigile ja on teraapia aluseks. Esimeseks põhimõtteks on see, et kognitiiv-käitumisteraapia põhineb patsientide probleemide pidevalt areneval käsitusel ja iga patsiendi individuaalsel kontseptualiseerimisel kognitiivses võtmes. Oma raamatus „Cognitive therapy“ toob autor näitena isiku Sally, kelle probleeme ta käsitleb kolmes ajaraamistikus. Esmalt, teraapia alguses teeb ta kindlaks praegused mõtted, mis soodustavad kurbustunnet, samuti probleemsed käitumusmustrid, mis tulenevad tema düsfunktsionaalsest mõtlemisest. Teiseks tuvastab ta algpõhjused, mis mõjutasid isiku arusaamu tema depressiooni alguses ja kolmandaks oletab ta, millised olulised arengulased sündmused ja püsivad tõlgendusmustrid võivad olla eelsoodumuseks depressioonile. Terviklikku käsitusviisi patsiendist kujundab ta

²⁸ *Ibid.*, lk 3.

²⁹ Kaplan, C. A., Thompson, A. E., & Searson, S. M. (1995). Cognitive behaviour therapy in children and adolescents. *Archives of disease in childhood*, 73(5), 472–475. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1136/adc.73.5.472> (5.03.2025)

³⁰ Rush, A.J., Beck, A.T., Kovacs, M. et al. Comparative efficacy of cognitive therapy and pharmacotherapy in the treatment of depressed outpatients. *Cogn Ther Res* 1, 17–37 (1977). Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1007/BF01173502> (4.03.2025)

³¹ Butler, A. C., Chapman, J. E., Forman, E. M., & Beck, A. T. (2006). The empirical status of cognitive-behavioral therapy: a review of meta-analyses. *Clinical psychology review*, 26(1), 17–31. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2005.07.003> (4.03.2025)

³² Simons, A. D., Padesky, C. A., Montemmarano, J., Lewis, C. C., Murakami, J., Lamb, K., DeVinney, S., Reid, M., Smith, D. A., & Beck, A. T. (2010). Training and dissemination of cognitive behavior therapy for depression in adults: a preliminary examination of therapist competence and client outcomes. *Journal of consulting and clinical psychology*, 78(5), 751–756. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1037/a0020569> (4.03.2025)

³³ Goldapple, K., Segal, Z., Garson, C., Lau, M., Bieling, P., Kennedy, S., & Mayberg, H. (2004). Modulation of cortical-limbic pathways in major depression: treatment-specific effects of cognitive behavior therapy. *Archives of general psychiatry*, 61(1), 34–41. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1001/archpsyc.61.1.34> (4.03.2025)

hindamissessioonil saadud andmetest ning seda täpsustatakse igal seansil. Lisaks jagab ta üldpilti strateegiliselt õigetest hetkedel ka patsiendile, veendumaks, et see tundub tema jaoks tegelikkusele vastav. Kogu teraapia vältel aitab terapeut isikul oma kogemusi kognitiivse mudeli kaudu mõista ning seeläbi kujundab ta kohanemisvõimelisemaid reageeringuid oma mõtetele. See omakorda parandab isiku enesetunnet ja viib funktsionaalsema käitumiseni.³⁴

Teiseks aluspõhimõtteks on tugev terapeutiline suhe patsiendi ja läbiviija vahel. Teraapiaprotsessis tuleb väljendada soojust, empaatiat, hoolivust, siirast austust ning kompetentsust. Patsienti tuleb kuulata hoolikalt, tema väiksemaid ja suuremaid edusamme tuleb tunnustada ning ka iga seansi lõpus küsib läbiviija tagasisidet, veendumaks, et inimene tunneb end mõistetuna ja on seansiga rahul.³⁵ Kolmas aluspõhimõte on koostöö ning aktiivne osalemine protsessis. Kui alguses on teraapia läbiviija aktiivsem, suunates vestluse kulgu, siis hiljem, teraapiaprotsessiga kohanedes julgustab läbiviija isikut järjest rohkem aktiivselt osalema, eelkõige valima, milliseid probleeme arutletakse, tuvastama oma mõtlemises esinevaid moonutusi ning kokku võtma olulisemaid järeldusi.³⁶ Neljandaks oluliseks sambaks on eesmärgipärane ja probleemikeskne tegevus. Esimesel kohtumisel palutakse isikul loetleda oma probleeme ning seada konkreetseid eesmärke. Selle tegevuse eesmärgiks on tekitada ühine arusaam ja eesmärk, mille nimel tööd tehakse. Probleemi püstitamisel aitab juhendaja sõnastada seda käitumuslikuks eesmärgiks ning seeläbi aidatakse hinnata ja ümber kujundada mõtteid, mis takistavad eesmärgi saavutamist.³⁷ Kognitiivne-käitumisteraapia keskendub eelkõige olevikule. Minevikule pööratakse tähelepanu vaid kahes olukorras. Esiteks, kui patsient tunneb ise tugevat huvi selle vastu ning teema vältimine võiks kahjustada pooltevahelist suhet või teiseks, kui patsient jääb kinni oma düsfunktsionaalsesse mõtlemisse ning mineviku mõistmine võib aidata tal oma mõtteviisi muuta.³⁸ Kognitiiv-käitumisteraapia peab olema hariv ning selle eesmärgiks on õpetada isikut olema iseenda terapeut, ennetamaks retsidiivsust ja tagasilangust.³⁹

³⁴ Beck I, Judith S. Cognitive therapy. II. Title. 2011, lk 7.

³⁵ *Ibid.*, lk 8.

³⁶ *Ibid.*, lk 8.

³⁷ *Ibid.*, lk 8.

³⁸ *Ibid.*, lk 8-9.

³⁹ *Ibid.*, lk 9.

Veel üheks põhimõtteks on ajaline piiratus. Teraapia eesmärgiks on leevendada patsiendi sümptomeid, soodustada häire taandumist ning aidata tal lahendada oma probleeme ja õpetada talle oskusi, mis aitavad vähendada retsidiivsust ja tagasilangust.⁴⁰ Läbiviidavad sessioonid peavad olema struktureeritud olenemata diagnoosist või etapist, kus programmi läbimisel viibitakse. Sissejuhatavas osa kontrollitakse meeleolu, tehakse nädala lühike ülevaade ja koostatakse päevakord koostöös patsiendiga. Keskosas vaadatakse üle kodutööd, arutatakse päevakorras olevate probleemide üle ja tehakse kokkuvõte. Viimases osas küsitakse tagasisidet osalejalt. Kindel struktuur muudab selle isikule arusaadavaks ning suurendab tõenäosust, et ta suudab seda rakendada ka hiljem, kui teraapia on läbi.⁴¹ Kognitiivne-käitumisteraapia õpetab patsientidele oma düsfunktsionaalsetele mõtetele ja uskumustele reageerimist, nende hindamist ja tuvastamist. Isikud, keda on teraapiasse kaasatud, võivad päeva jooksul mõelda automaatselt sadu mõtteid, mis mõjutavad nende tuju, käitumist ja füsioloogilisi reaktsioone. Terapeudid, kes seansse läbi viivad, aitavad neil tuvastada olulisi kognitsioone ning võtta omaks realistlikumaid ja kohanemisvõimelisemaid vaatenurki. See omakorda parandab nende emotsionaalset enesetunnet, soodustab funktsionaalsemat käitumist ning võib vähendada ka füsioloogilist erutust. Seda tehakse läbi juhendatud avastamise protsessi, kasutades sokraatilist küsitlemist⁴² mis võimaldab oma mõtteid ja uskumusi objektiivsemalt analüüsida uuriva dialoogi abil. Oluline osa on ka käitumuslikel ja probleemilahendustehnikatel, mida kasutatakse kognitiivse raamistiku sees. Ehk viimaseks põhialuseks on erinevate tehnikate kasutamine mõtlemise, meeleolu ja isiku käitumise muutmiseks.⁴³ Kognitiivsel mudelil põhineva käitumisteraapia kohaselt mõjutavad inimese emotsioone, käitumist ja füsioloogiat nende kogetud sündmuste tajumine.⁴⁴ Inimese enesetunnet ei määra ära mitte sündmus või situatsioon, kus inimene on, vaid see, kuidas ta seda olukorda tõlgendab. Beck on toonud näite, kus isikud loevad kõik ühte raamatut, kuid olenemata sellest, et nad on kõik samas olukorras, on nende emotsionaalne reaktsioon ja käitumine erinevad ning sõltuvad sellest, mis on need mõtted, mis neil lugemise ajal peas on.⁴⁵ See, kuidas isikud tunnevad end emotsionaalselt ja kuidas nad

⁴⁰ *Ibid.*, lk 9.

⁴¹ *Ibid.*, lk 10.

⁴² Clark, G. I., & Egan, S. J. (2015). The Socratic Method in Cognitive Behavioural Therapy: A narrative review. *Cognitive Therapy and Research*, 39(6), 863–879. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1007/s10608-015-9707-3> (4.03.2025)

⁴³ I. Beck, Judith S. 2011, lk 11.

⁴⁴ *Ibid.*, lk 30.

⁴⁵ *Ibid.*, lk 30.

käituvad, on seotud sellega, kuidas nad tõlgendavad olukorda ja mida nad mõtleavad.⁴⁶ See on ka kõige olulisem ja keerulisem osa just laste ning noorukite puhul. Takistuseks võib saada suhtlemine ning keeleline võimekus, kuna kognitiivne teraapia nõuab teatud keelelist pädevust ning verbaalset arutlusvõimet. Seetõttu on see sobivaim vahend just 6–12 aastastele⁴⁷ ning vanematele lastele.⁴⁸

1.4. Riskide-vajaduste-vastavuse teooria

Risk-Need-Responsivity teooria on kriminoloogias laialdaselt tunnustatud rehabilitatsiooni ja korduvkuritegevuse vähendamise mudel, mille töötasid välja Don Andrews ja James Bonta. Lisaks mudeli põhialustele on alates 1990. aastast välja toodud täiendavaid printsiipe, mis rõhutavad läbivijate ja õigusrikkujate koostöösuhte olulisust ning juhtide rolli efektiivsete sekkumiste võimaldamisel, tagades vajalikud juhtimispraktikad, mis soodustavad ja võimaldavad tõhusate sekkumiste rakendamist.⁴⁹ Riskipõhimõtte kohaselt on võimalik vähendada õigusrikkuja retsidiivsust, kui sekkumise intensiivsus vastab õigusrikkuja riskitasemele.⁵⁰ Riskitase sõltub staatilistest näitajatest, mida mõjutada ei saa (näiteks sugu, vanus, kriminaalne minevik) ning dünaamilistest näitajatest, mida saab muuta. Nendeks on näiteks sõltuvusainete kuritarvitamine, puudujäägid hariduses, antisotsiaalsed isikuomadused.⁵¹ Kuritegelikku käitumist on võimalik ennustada ning kui on soov vähendada korduvkuritegevust, tuleb eristada madalama riskiga õigusrikkujaid kõrgema riskiga õigusrikkujatest, et pakkuda sobiva intensiivsusega sekkumist.⁵² Väikesem risk võrdub vähem

⁴⁶ *Ibid.*, lk 31.

⁴⁷ National Research Council (US) Panel to Review the Status of Basic Research on School-Age Children; Collins WA. Development During Middle Childhood: The Years From Six to Twelve. Washington (DC): National Academies Press (US); 1984. Chapter 1, Introduction. Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK216770/> (5.03.2025).

⁴⁸ Kaplan, C. A., Thompson, A. E., & Searson, S. M. (1995). Cognitive behaviour therapy in children and adolescents. *Archives of disease in childhood*, 73(5), 472–475. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1136/adc.73.5.472> (5.03.2025)

⁴⁹ Bonta, J & Andrews, D.A.. (2007). Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation. *Rehabilitation*. 6. 1-22. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/310747116_Risk-Need-Responsivity_Model_for_Offender_Assessment_and_Rehabilitation (12.03.2025)

⁵⁰ Campbell, M& French, S& Gendreau, P. (2007). Assessing the utility of risk assessment tools and personality measures in the prediction of violent recidivism for adult offenders. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/228811204_Assessing_the_utility_of_risk_assessment_tools_and_personality_measures_in_the_prediction_of_violent_recidivism_for_adult_offenders (12.03.2025)

⁵¹ Riski-vajaduse-vastavuse mudel. Arvutivõrgus: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/esf-tugiteenus-vanglast-vabanejale/riski-vajaduse-vastavuse-mudel> (13.03.2025)

⁵² Campbell *et al.* 2007.

tähelepanu. Vajaduste põhimõte rõhutab, et sekkumised peavad olema suunatud konkreetse õigusrikkuja kriminogeensetele vajadustele. Erinevalt staatilistest teguritest, mis võivad muutuda vaid riski suurendavalt, on kriminogeensed tegurid muutuvad tegurid, mille mõjutamine aitab vähendada korduva kuritegevuse riski. Kriminogeensed vajadused hõlmavad tegureid, mis on tuntud kui kuritegevuse peamised ennustajad ja mida nimetatakse ka „keskseks kaheksaks“.⁵³ Kui sekkumisel arvestada isiku vajadustega, vähendab see tõenäoliselt tema korduvkuritegevust⁵⁴ ning seeläbi muutub ta üha rohkem prosotsiaalsemaks, mis mõjutab õigusrikkuja edasist käitumist.⁵⁵

Tabel 1. Kriminogeensed vajadused.⁵⁶

Riskitegur	Tunnused	Tegevused riski vähendamiseks
Eelnev antisotsiaalne käitumine	Pikaajaline, erinevates olukordades ühiskonna norme ja reegleid eirav käitumine.	Arendada sotsiaalseid oskusi, et riskisituatsioonidega toime tulla.
Antisotsiaalsed iseloomujooned	Riskantne meelelahutamine, vähene enesekontroll, agressiivne, kalk ja ebameeldiv käitumine.	Arendada probleemi lahendamise ja enese ohjamise oskusi, viha juhtimist ning toimetulekuoskusi.
Antisotsiaalne tunnetus	Kuritegevust toetavad hoiakud ja väärtused, emotsionaalsel tasandil viha, kibestumis- ja põlgustunne.	Tunda ära riskiga seonduvat mõtlemist ja tundeid, arendada välja alternatiivne, vähem riskantne mõtlemine, võtta omaks antikriminaalne identiteet.

⁵³ Bonta *et al.* 2007.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ Riski-vajaduse-vastavuse mudel. Arvutivõrgus: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/esf-tugiteenus-vanglast-vabanejale/riski-vajaduse-vastavuse-mudel> (13.03.2025)

⁵⁶ M. Grünberg. Kriminogeensete riskide hindamine. Vanglateenistuse õpik. 2013 Tallinn: Justiitsministeerium, lk 14.

Antisotsiaalsed kaaslased	Tihe lävimine kriminaalsete tuttavatega, mittekriminaalsete tuttavate puudumine, vahetu sotsiaalne toetus kuritegevusele.	Vähendada suhteid kriminaalsete tuttavatega ning parandada suhteid mittekriminaalsete inimestega.
Perekond/abielu	Vähene hoolitsus ja puudulik järelevalve lähisuhetes.	Vähendada konflikte, luua positiivseid suhteid ning tõhustada järelevalvet.
Kool/töö	Madal soorituse ja rahulolu tase koolis või tööl.	Parendada sooritust, tasu ja rahulolu.
Vaba aeg	Vähene osavõtt ja rahuldustunne mittekriminaalsetest vaba aja harrastusest.	Suurendada kaasalöömist tegevustest, mis ei ole kriminaalsed ning tasu ja rahulolu sellest.
Sõltuvusainete kuritarvitamine	Alkoholi või narkootikumide kuritarvitamine.	Vähendada sõltuvusainete kuritarvitamist ja seda toetavat käitumist ning leida alternatiive sõltuvusainete kuritarvitamisele.

Tabel 2. Mitte-kriminogeensed vajadused⁵⁷

Mittekriminogeensed vajadused	Tunnused
Enesehinnang	Madal enesehinnang, vähene eneseväärtustamine
Ebamäärased tunded	Ärevus, rusutud meeleolu
Vaimne häire	Skisofreenia, bipolaarne häire
Füüsiline tervis	Füüsilised puuded, vitamiinipuudus

Vastavuse põhimõtte kohaselt tuleb sekkumisel arvestada isiku tugevustega ning tema sotsiaalsete, bioloogiliste ja isiksuslike omadustega, sest need võivad mõjutada sekkumise edukust soodustavalt või takistavalt. Sekkumisprogrammid hõlmavad uute käitumismustrite ja mõttemallide õpetamist, seega nende tõhusus kasvab, kui võetakse arvesse isiku omadusi, mis aitavad tal neid uusi teadmisi ja oskusi õppida. Lisaks peaks arvestama mitte ainult seda, kas isik on visuaalne või kuulav õppija, vaid ka kognitiivsete ja sotsiaalsete aspektidega. Vajadusel tuleb esmalt tegeleda vaimsete häirete või ärevustega, mis takistavad osalemist sekkumistes ning kui isikul on piiratud verbaalsed oskused, tuleb rakendada teisi võimalusi. Selline lähenemine võimaldab suurendada sekkumise tõhusust ning vähendada retsidiivsuse riski.⁵⁸ Vastavuse üldpõhimõtte rõhutab, et olenemata sellest, millist konkreetset käitumismuutust taotletakse, on tõhusaimad sekkumisprogrammid need, mis põhinevad kognitiivse sotsiaalse õppimise meetoditel. Sellised kognitiivse sotsiaalse õppimise strateegiad lähtuvad eeldustest, et suhted õigusrikkujaga peavad põhinema koostööl, vastastikusel austusel ja usaldusel. Ning õigusrikkujate käitumise muutmist on võimalik saavutada läbi eeskuju näitamise, positiivse toetuse, positiivse kinnistamise ning praktiliste probleemi lahendusoskuste arendamise ja tugevdamise.⁵⁹

⁵⁷ Bonta *et al.* 2007.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ Riski-vajaduse-vastavuse mudel. Arvutivõrgus: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/esf-tugiteenus-vanglast-vabanejale/riski-vajaduse-vastavuse-mudel> (13.03.2025)

2. PROGRAMMIDE EFEKTIIVSUSE JA RAKENDAMISE HINDAMINE

Tehtud metaanalüüsid on kinnitanud, et sekkumisprogrammid on tõepoolest efektiivsed ja annavad tulemusi retsidiivismi vähendamiseks.⁶⁰ Juba 1954. aastal leidis Kirby neli teadusuuringut, milles võrreldi õigusrikkujate retsidiivsust ning neist kolmes ilmnis madalam retsidiivsus isikute hulgas, kelle puhul oli sekkumist rakendatud. Hilisemad uuringute ülevaated, mis hõlmasid rohkem kontrollitud katseid, näitasid, et umbes 50–60% uuringutest kinnitas sekkumiste efektiivsust.⁶¹ Olenemata sellest, et varasemad uuringud andsid lootustandvaid tulemusi retsidiivsuse vähendamises, muutus see 1970. aastal, kui Robert Martinson ja tema kolleegid väitsid, et mitte miski ei toimi. Martinson analüüsis põhjalikult 230 uuringut, kus hinnati õigusrikkujatele suunatud sekkumiste tõhusust. Erialakirjanduses kasutatakse sekkumist jutumärkides, kuna Robert ja tema kolleegid kasutasid sekkumist väga avaras tähenduses. Kuigi sealt ilmnis, et umbes 50–60% uuringutest kinnitasid sekkumiste efektiivsust, oli nende üldine järeldus, et mitte miski ei toimi.⁶²

„Mitte miski ei tööta“ tekitas palju segadust, eriti Ameerikas, sest kui õigusrikkujaid ei olnud võimalik rehabiliteerida, tekkis küsimus, mida nendega peale hakata. Paljud arvasid, et karm karistamine või heidutamine võiks vähendada kuritegevust. Sellest sai alguse nn karmide meetmete („*get tough*“) liikumine, mis kestis 30 aastat. Katsetamise tulemusena tõusid nii vangistuse, kui ka kriminaalhoolduses viibivate isikute arv, kuid heidutusel ei olnud retsidiivsuse vähendamisel mõju ning teatud juhtudel oli see isegi suurendanud korduvkuritegevust. Tänu „miski ei toimi“ ideoloogiale muutusid teadlased sekkumisprogrammide hindamisel rangemaks ning lisaks arendati välja teoreetiline mudel selgitamaks, miks osad sekkumised olid tõhusad ning teised mitte.⁶³ Teaduspõhine praktika sai alguse 1990. aastatel meditsiinist, liikudes kriminaalhooldusesse, haridusse, sotsiaaltöösse ja sealt edasi teistesse valdkondadesse. Seda defineeriti kui parima meditsiinilise otsuse tegemist olemasoleva tõendusmaterjali üksikasjaliku ja kaalutletud kasutamise tulemusena. Otsuse

⁶⁰ Andrews, D. A., & Dowden, C. (2006). Risk Principle of Case Classification in Correctional Treatment: A Meta-Analytic Investigation. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50(1), 88–100. Arvutivõrgus: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/0306624X05282556> (12.03.2025)

⁶¹ Bonta *et al.* 2007.

⁶² *Ibid.*

⁶³ *Ibid.*

tegemisel toetutakse süstemaatilistest uuringutest saadud usaldusväärsele informatsioonile, mis on asjakohane.⁶⁴ Üks variant on öelda, et tegemist on programmiga, mis on testitud ja efektiivne. Testimine viitab, et programmi mõju on sõltumatute mõju-uuringutega hinnatud ja efektiivne tähendab, et mõju-uuringud näitavad usaldusväärset positiivset mõju.⁶⁵ Teaduspõhise praktika kasutamine noorte õigusrikkujate puhul aitab ennetada kahju tekkimist, kokku hoida aega ning annab kindlustunde, et tehakse parim otsus lähtuvalt just noore vajadusest. Anthony Petrosino 2013. aasta süstemaatiline ülevaade ja metaanalüüs uurisid hirmutamistaktikate nagu näiteks vanglakülastuste mõju noorte kuritegevuse ennetamisel. Uuringu tulemused näitasid, et sellised „*Scared Straight*“ programmid ei vähenda, vaid hoopis suurendavad noorte õigusrikkujate retsidiivsust.⁶⁶ Seega saab tõenduse abil vältida sekkumisi, mis kasu asemel toovad hoopis kahju ega täida seatud eesmärgi.

Eksperimentaalset lähenemist kasutatakse valdavalt aru saamiseks, kas üks või teine sekkumine töötab või ei tööta ning milline on oodatav tulemus. Selle sisuks on randomiseeritud kontrollkatsed, mille puhul jagatakse huvialusesse populatsiooni kuuluvad individid juhuslikkuse alusel kahte või enamasse gruppi. Seejärel pakutakse ühele grupile sekkumist ning kontrollgrupile alternatiivset sekkumist või tegeletakse nendega tavapärasel viisil. Sekkumise otsese mõju hindamine ongi kontrollkatse peamine eesmärk. Protsessi hindamise läbi, mis sisaldab nii kvalitatiivseid kui kvantitatiivseid meetodeid, selgitatakse välja, kuidas sekkumist ellu viiakse ja millised on need mehhanismid, mille mõjul muutused aset leiavad.⁶⁷

Ainult positiivsetest tulemustest ning uurimustest ei piisa, et sekkumine oleks tõenduspõhine. See peab lisaks vastama ka teatud kriteeriumitele. Tõenduse standardeid eristatakse lähtuvalt sellest, kuidas teadmised või andmed on saadud ning eristatakse kolme standardit: informeeritud arvamus, informeeritud uurimus ja eksperimentaalne. Informeeritud arvamuse puhul on põhiliseks infoallikaks üksikisikute isiklikud kogemused ja tunnetused. Need on

⁶⁴ Sackett, D.L. & Rosenberg, W.M.C. & Gray, Muir & Haynes & Richardson, W.S. (1996). Evidence based medicine: What it is and what it isn't. *BMJ (Clinical research ed.)*. 312. 71-2. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/14644450_Evidence_based_medicine_What_it_is_and_what_it_isn't (14.03.2025)

⁶⁵ Edovald, T. (2015). „Tõenduspõhine sekkumine – vaenlane või abimees töös laste ja peredega?“ *Sotsiaaltöö*, 4, lk 63–70.

⁶⁶ Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C., Hollis-Peel, M. E., & Lavenberg, J. G. (2013). 'Scared Straight' and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, 9(1), 1-55. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.4073/csr.2013.5> (14.03.2025)

⁶⁷ Edovald, T. 2015, lk 63–70.

olulised eelkõige programmi arendades, kuid ei tõesta selle kasulikkust ega mõju. Informeeritud uurimuse puhul on tagatud teatud tõendusmaterjal, kuid see ei tõesta, et tulemused saabusid just otseselt selle programmi mõjul. Eksperimentaalse puhul kasutatakse juhuvalikuga kontrollkatseid, mille puhul on võimalik mõõta programmi otsest mõju. Seega on eksperimentaalselt tõestatud programmid tõenduspõhised ja nende tulemusi võib pidada piisavalt usaldusväärseks.⁶⁸

2.1. Tõhususe hindamise olulisus

Programmi hindamine on sotsiaalteaduslike uurimismeetodite rakendamine selleks, et süstemaatiliselt uurida sekkumisprogrammide tõhusust. Enne sekkumise rakendamist tuleb selgelt sõnastada eesmärgid, määrata mõõdetavad tulemusnäitajad ning valida sobivad hindamisviisid. Levinud lähenemised hõlmavad formaalset loogilise mudeli loomist (nt loogikamudel või *Theory of Change*), mille abil kaardistatakse eeldatavad muutused ja nende saavutamise mehhanismid.⁶⁹ Sekkumisprogrammide hindamiseks kasutatavaid mõõdikuid võib jagada kolme gruppi: tulemuste mõõdikud (*outcome measures*), protsessimõõdikud (*process measures*) ning mõjumõõdikud (*impact measures*).⁷⁰ Tulemuste mõõdikud aitavad hinnata sekkumiste tulemusel tekkinud muutusi isikute hoiakutes, käitumises või oskustes. Käitumuslikud muutused võivad olla näiteks alkoholi-, tubaka- või uimastitarbimise vähenemine, akadeemilise edukuse paranemine või koolist puudumise vähenemine.⁷¹ Psühholoogilise heaolu muutuste näitajateks võivad olla enesehinnangu, enesetõhususe ja vaimse tervise näitajate paranemine⁷² ning sotsiaalsete oskuste muutuste kohta annavad infot konfliktide lahendamine, suhtlemisoskuse paranemine ja emotsioonide juhtimine.⁷³

⁶⁸ Aia-Utsal, M. „Tõenduspõhisus hariduses – kellele ja miks?“

Arvutivõrgus: <https://www.terviseinfo.ee/et/blogi/4953-toenduspoohisus-hariduses-kellele-ja-miks> (14.03.2025)

⁶⁹ Rossi, P. H., Lipsey, M. W., & Henry, G. T. (2019). „Evaluation: A systematic approach (8th ed.).“ Sage Publications. Arvutivõrgus: <https://digitallibrary.tsu.ge/book/2021/may/rideri/Rossi-Evaluation-A-systematic-approach.pdf> (24.03.2025)

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ Botvin, G. J., & Griffin, K. W. (2004) „Life skills training: Empirical findings and future directions.“ *Journal of Primary Prevention*, 25(2), 211–232. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1023/B:JOPP.0000042391.58573.5b> (26.03.2025)

⁷² Barry, M. M., Clarke, A. M., Jenkins, R., & Patel, V. (2013). „A systematic review of the effectiveness of mental health promotion interventions for young people in low and middle-income countries.“ *BMC Public Health*, 13(1), 835. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1186/1471-2458-13-835> (26.03.2025)

⁷³ Catalano, R & Berglund, M. & Ryan, J & Lonczak, H & Hawkins, J.(2002). „Positive Youth Development in the United States: Research Findings on Evaluations of Positive Youth Development Programs. *Prevention &*

Tõhususe hindamine on toimunud nelja lainena. Esimese laine ajal töötati välja tulemuslikkust väljendavad näitajad, mis tõi kaasa selle, et asutuste tegevust saadi võrrelda. Kuna saadud tulemusi ei olnud tegelikult võimalik siduda erinevate asutuste toimimise tulemuslikkusega, kerkisid kitsaskoha leevendamiseks lisaks loogikamudelile ja muutuste teooriale ka sekkumiste mõju hindamine (*impact evaluation*). Teise laine töid mõju hindamiste märkimisväärne kasv ning 2000. aastate alguses on avaldatud juhuslikustatud kontrolluuringud (JuKU⁷⁴, *randomised controlled trials*) ja teiste võrdlusgrupiga mõju-uuringute suurenenud arv. See omakorda tõi valdkondadeülese tõdemuse, et umbes 80% sekkumistest „ei tööta“.⁷⁵ Kolmanda laine algatajaks oli vajadus tugineda tõenduse kogumile ja sünteesida olemasolevat tõendust, ehk levisid süsteemsed ülevaated. Kui 1990. aastatel avaldati aastas 25 süsteemset ülevaadet, siis 2016. aastal oli see arv 230 ehk kasv oli hüppeline. Selle tulemusena suurenes tõenduse usaldusväärsus ja teadlaste tehniline võimekus uuele tasemele ning arendati ja lihviti süsteemsete ülevaadete metodoloogiat.⁷⁶ Kolmanda laine probleemiks oli aga see, et valdavalt jäid süsteemsed ülevaated lõppkasutaja jaoks kättesaamatuks, kuna akadeemilistele artiklitele ligipääs oli enamasti tasuline. Lisaks olid süsteemsed ülevaated väga mahukad ning tehniliselt kättesaamatud. Selle probleemi lahendusena tuli tõenduse neljas laine, mis vahendas teadmisi (*knowledge brokering*). Kui varem keskenduti tõenduse produtseerimisele, siis neljanda laine eesmärk oli juurutada selle kasutamist poliitikas ja praktikas. Tõenduse ja hindamise sõltumatu konsultandi Triin Edovaldi sõnul on Eesti neljandal lainel.⁷⁷

Tõenduspõhist lähenemist pidanud oluliseks ka Eesti. Strateegilistes dokumentides rõhutatakse tõenduspõhiste programmide rakendamise tähtsust ning vajadust nende regulaarseks hindamiseks, et tagada nende tõhusus ja asjakohasus. Üheks selliseks dokumendiks oli „Laste ja perede arengukava 2012–2020“⁷⁸ lisaks veel „Rahvastikupoliitika alused 2009–2013“.⁷⁹

Treatment.“Arvutivõrgus:https://www.researchgate.net/publication/247410185_Positive_Youth_Development_in_the_United_States_Research_Findings_on_Evaluations_of_Positive_Youth_Development_Programs (26.03.2025)

⁷⁴ JuKU ehk juhuslikustatud kontrolluuringud.

⁷⁵ Edovald, T. (2024) „Quo vadis, tõendus?“ Arvutivõrgus: <https://tai.ee/et/sotsiaalto/quo-vadis-toendus> (14.03.2025)

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ Laste ja perede arengukava 2012—2020. Arvutivõrgus: https://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2012/03/Laste_ja_perede_arengukava_2012-2020.pdf (14.03.2025)

⁷⁹ Rahvastikupoliitika alused 2009—2013.

Arvutivõrgus: <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/7d7a552c-bdfe-4bcd-a5e1-273d59ecb5a5/content> (14.03.2025)

Uuematest arengukavadest võib mainida näiteks „Usaldusväärse ja tulemusliku õigusruumi programmi“⁸⁰, „Heaolu arengukava 2023–2030“⁸¹ ja „Eesti 2035“,⁸² kus on see vajadus sõnaselgelt kirjas. Samuti viitab „Kriminaalpoliitika arengusuunad 2030“ vajadusele tugevdada ennetavaid meetmeid, sealhulgas teaduspõhiseid sekkumisi.⁸³ Alaealistele õigusrikkujatele suunatud mittekariistuslike sekkumiste uuringul põhinev soovitus on töötada välja metoodika sekkumiste tõhususe hindamiseks ning luua sellega kooskõlas olev järelevalve- ja kontrollimehhanism.⁸⁴ Võib öelda, et teaduspõhise lähenemise efektiivsust on küll keeruline hinnata, kuid näiteks 1998. aastal tehtud metanalüüsis leiti, et patsientide puhul, keda põetati teaduspõhiste sekkumistega, saavutati 28% juhtudest paremad tulemused, kui neil kes seda ei saanud.⁸⁵

2.2. Hindamise meetodid

Noortele suunatud sekkumisprogrammide tõhusust hinnatakse struktureeritud metoodikate abil, et mõõta olulisi tulemusi nagu retsidiivsus, käitumuslikud muutused ja psühhosotsiaalsed paranemised. Sekkumistel on konkreetne eesmärk, näiteks korduva õigusrikkumise määra vähendamine, antisotsiaalsete hoiakute muutmine või sotsiaalsete oskuste parandamine.⁸⁶ Tõhususe hindamisel keskendutakse seega sellele, kas ja mil määral on programm saavutanud seatud eesmärgid ning hinnatakse ka üldkasutatavaid mõjunäitajaid.⁸⁷ Levinud

⁸⁰ Usaldusväärse ja tulemusliku õigusruumi programm. Arvutivõrgus: <https://www.fin.ee/sites/default/files/documents/2024-10/Õigusriigi%20programm%202025-2028.pdf> (14.03.2025)

⁸¹ Heaolu arengukava 2023-2030. Arvutivõrgus: <https://www.sm.ee/heaolu-arengukava-2023-2030> (16.03.2025)

⁸² Eesti 2035. Vabariigi Valitsuse tegevuskava 25.aprill 2024. Arvutivõrgus: https://valitsus.ee/sites/default/files/documents/2024-04/Eesti%202035%20tegevuskava_25.04.2024.pdf (16.03.2025)

⁸³ Kriminaalpoliitika põhialused 2030. Arvutivõrgus: <https://www.justdigi.ee/media/754/download> (16.03.2025)

⁸⁴ Alaealistele õigusrikkujatele suunatud mittekariistuslikud sekkumised Eestis: uuringu tulemustel põhinevad soovitusel. Arvutivõrgus: https://www.siseministerium.ee/sites/default/files/documents/2025-01/Üksleht_Uuring%20alaealistele%20õigusrikkujatele%20suunatud%20mittekariistuslikest%20sekkumistest%20Eestis.pdf (19.03.2025)

⁸⁵ Heater, B. S., Becker, A. M., & Olson, R. K. (1988). „Nursing interventions and patient outcomes: a meta-analysis of studies.“ *Nursing research*, 37(5), 303–307. Arvutivõrgus: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/3047692/> (16.03.2025)

⁸⁶ Welsh, B.C. & Farrington, D.P. (2006). *Preventing Crime: What Works for Children, Offenders, Victims, and Places*. 10.1007/1-4020-4244-2. Arvutivõrgus: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/23872/1/14.pdf> (16.03.2025)

⁸⁷ Edovald, T. „Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas.“ (2005) Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ulevaade_alaealiste_kuritegevuse_vahendamise_strateegiatest_ja_programmidest_maailmas._t._edovald._2005.pdf (17.03.2025)

hindamismeetodite hulgas on nii kvantitatiivseid (näiteks eksperimendid, kvaasi-eksperimendid, meta-analüüsid) kui ka kvalitatiivseid (näiteks juhtumiuuringud, fookusgrupid, intervjuud) meetodeid. Uuringud arvestavad ka rakendamise täpsust, programmi kestust ja intensiivsust, kui ka teisi olulisi tõhusust mõjutavaid tegureid. Asjakohaseks näitajaks programmide mõju hindamisel on nii positiivne kui ka negatiivne olemasolev tõendusmaterjal sekkumise mõju kohta kuritegevusele. On mõju-uuringuid, mis kirjeldavad pigem programmi tegevusi kui selle mõju kuritegevuse määrale ning leidub ka neid, mis vaatlevad efektiivsuse näitajana kuritegevuse näitajate kõrvale ka muutusi kuritegevuse riskitegurites või sellega seotud probleemse käitumise tagajärgedes.⁸⁸

Esmased uurimused, mis annavad infot sekkumiste kohta jagunevad kolmeks: eksperimendid, kliinilised uuringud ja ülevaateuuringud. Eksperimendi puhul viiakse tegevus läbi vabatahtlike katsealuste peal kunstlikus ja kontrollitud keskkonnas. Kliiniliste uuringute puhul jälgitakse patsientide rühma, kellele pakutakse sekkumist ja vaadeldakse tulemusi. Ülevaateuuringute ehk küsitluste puhul mõõdetakse teatud aspekte klientide, professionaalide või indiviidide seas. Teisesed uurimused üritavad kokku võtta ja järeldusi teha esmastest uurimustest ning need jagunevad järgmiselt: mittesüsteemsed ülevaated, süsteemsed ülevaated, metaanalüüsid, juhised/direktiivid, majandusanalüüsid ja otsustusanalüüsid.⁸⁹ Kvantitatiivsed meetodid võimaldavad mõõta statistiliselt olulisi erinevusi kontroll- ja katserühma vahel, mis omakorda aitab tuvastada, kas programmil on kausaalne mõju taaskuritegevusele või muudele sihtnäitajatele.⁹⁰ Kvalitatiivsed meetodid aitavad mõista noorte subjektiivseid kogemusi, motivatsiooni ning konteksti, mis kvantitatiivsetes näitajates tihti varju jääb.⁹¹

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ Cullen, F. "The Effectiveness of Correctional Rehabilitation: A Review of Systematic Reviews." *Annual Review of Law and Social Science* (2007): Arvutivõrgus: https://www.academia.edu/50247607/The_Effectiveness_of_Correctional_Rehabilitation_A_Review_of_Systematic_Reviews (17.03.2025)

⁹¹ Schubert, C. A., Mulvey, E. P., Loughran, T. A., & Losoya, S. H. (2012). „Perceptions of institutional experience and community outcomes for serious adolescent offenders.“ *Criminal Justice and Behavior*, 39(1), 71–93. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/254082900_Perceptions_of_Institutional_Experience_and_Community_Outcomes_for_Serious_Adolescent_Offenders (17.03.2025)

Noortele suunatud sekkumisprogrammide tõhususe kohta on ilmunud mitmeid meta-analüüse⁹², mis koondavad suurt hulka eraldiseisvaid uuringuid. Süstemaatilised ülevaated toovad esile, millised programmitüübid on kõige tõhusamad (näiteks kognitiiv-käitumuslik teraapia, perepõhine lähenemine), kuid ühtlasi rõhutavad, et edukus sõltub suuresti programmi kvaliteetsest rakendamisest ning sihtrühma sobivusest. Meta-analüüsid on statistilised meetodid, mida kasutatakse mitme sõltumatu uuringu tulemuste kombineerimiseks, et saada üldine hinnang sekkumise või nähtuse efektiivsusele. See võimaldab suurendada tulemuste usaldusväärsust ja teha tugevamaid järeldusi olemasolevate andmete põhjal ehk meta-analüüside puhul rakendatakse täiendavalt statistilist analüüsi, mis võimaldab anda täpsemaid hinnanguid nähtuse mõju kohta, võrreldes üksikuurimusest saadud infoga.⁹³ Hindamisuuringute kuldstandardiks peetakse aga randomiseeritud kontrollitud eksperimenti,⁹⁴ mis on üks paremaid võimalusi, kui seda rakendatakse meetodiliselt täpselt. Kui tekib probleeme, nagu näiteks osalejate liikumine kontroll- ja eksperimentaaltingimuste vahel, võib sisemine valiidsus seetõttu väheneda.⁹⁵ Kvaasi-eksperimentaalsed hindamised on tõhus meetod piirkonnapõhistes uuringutes, kus randomiseeritud eksperimentaaltingimusi ei ole võimalik rakendada. Sellisel juhul võrreldakse võrreldavaid andmeid koos statistilise kontrolliga kõrvaliste muutujate üle. Selline lähenemine võimaldab hinnata sekkumise mõju kuritegevusele. Alternatiivselt võib kasutada sarnaste piirkondade võrdlemist, valides neist ühe juhuslikult eksperimentaalseks piirkonnaks.⁹⁶

⁹² Lipsey, M. W. (2009). „The Primary Factors that Characterize Effective Interventions with Juvenile Offenders: A Meta-Analytic Overview.“ *Victims & Offenders*, 4(2), 124–147. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1080/15564880802612573> (17.03.2025)

⁹³ Edovald, 2005.

⁹⁴ Moher, D., Jadad, A. R., Nichol, G., Penman, M., Tugwell, P., & Walsh, S. (1995). „Assessing the quality of randomized controlled trials: an annotated bibliography of scales and checklists.“ *Controlled Clinical Trials*, 16(1), 62–73. Arvutivõrgus: <https://www.scribd.com/document/403798752/moher1995> (17.03.2025)

⁹⁵ Welsh, B.C. & Farrington, D.P. (2006). *Preventing Crime: What Works for Children, Offenders, Victims, and Places*. 10.1007/1-4020-4244-2. Arvutivõrgus: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/23872/1/14.pdf> (17.03.2025)

⁹⁶ *Ibid.*

2.3. Tõhususe hindamine Eestis

Eestis moodustati 2021. aastal ennetuse teadusnõukogu, mis eksperdikoguna analüüsib ennetustegevuse mõju tõendatust, seisab tulemusliku ennetuse eest ja toetab ennetustegevuste arengut.⁹⁷ Ennetustegevuse tõendatuse taset hakati Eestis hindama 2022. aastal, kui töötati välja Eestile sobiv süsteem. Hindamisel jagunevad tegevused väljakujunenud ning arendusjärgus ennetustegevusteks. Väljakujunenud tegevuste puhul on jõutud uurida tegevuse vastuvõetavust, teostatavust, elluviimise kavakohasust ning kogutud on ka andmeid mõju kohta. Arendusjärgus ennetustegevuste puhul on tegemist hiljuti loodud algatustega, mis toovad esile ennetustegevuse vajaduse ning eesmärgid. Erinevalt väljakujunenud tegevustest on neil vaja aega ja tuge arendamiseks, andmete kogumiseks ja mõju tõendamiseks.⁹⁸ Ennetustegevuste tõendatuse taseme hindamisel on kolm põhieesmärki: edendada ennetustegevuste arengut tõenduspõhisuse suunas, tagada tegevuste eetiline teostus ning soodustada kõrgekvaliteediliste uuringute läbiviimist, et hinnata nii ennetustegevuste tulemusi kui ka rakendamisprotsessi.⁹⁹ Hindamine omakorda jaguneb neljaks etapiks:

1. esitamine ja valimine – ennetustegevus esitatakse hindamiseks teadusnõukogule ja töörihm valib retsenseeritava tegevuse;
2. andmete kogumine – digitaalne ennetustegevus läbib soovituslikult terviserakenduste hindaja;
3. andmete analüüs ja nõustamine – ennetusnõukogu määrab retsensendid, kellest kaks analüüsivad andmeid. Selles etapis koostatakse kokkuvõtte ning antakse edasisidet. Retsensendid on erineva pädevusega ning nad esitavad ennetuse teadusnõukogule hinnangu, millele tuginedes tehakse viimases etapis otsus tõendatuse taseme määramiseks;
4. arutamine ja kinnitamine – viimases etapis ennetuse teadusnõukogu arutab ja kinnitab hinnangud ning avalikustatakse analüüsi tulemused.¹⁰⁰

⁹⁷ Ennetuse teadusnõukogu. Arvutivõrgus: <https://www.tai.ee/et/tervis-ja-heaolu/ennetuse-teadusnoukogu> (14.03.2025)

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ Ennetustegevuste tõendatuse taseme hindamine. Arvutivõrgus: <https://www.tai.ee/sites/default/files/2024-04/Tõendatuse%20taseme%20hindamine.pdf> (16.04.2025)

¹⁰⁰ *Ibid.*

Tõendatuse tasemeid on viis ning mida kõrgemale tasemele ennetustegevus hinnatakse, seda tugevam on selle rakendamissoovitus ehk ennetuse teadusnõukogu hinnang tegevuse kasutamiseks. Kasutusvalmiduse määramisel võetakse arvesse tegevuse mõju teaduslikku tõendatust, tulemuste vastavust seatud eesmärkidele, elluviimise vastavust kavandatud plaanile, eetiliste põhimõtete järgimist ning muid asjakohaseid tegureid. Tasemete 1 ja 2 puhul on tegemist arendusjärgus oleva tegevusega ning see on juba kirjeldatud, kuid mõju ei ole teada. 3. taseme puhul on ennetustegevuse toimimise loogika teada, see lähtub teoreetilisest raamistikust ning mõju kohta on mõningad andmed või on see veel teadmata. 4. tasemel on teoreetiline raamistik paigas ning ka mõju on mõõdukalt tõendatud. Viimase ehk 5. taseme puhul on kasutusvalmidus suurepärane, see tähendab et ennetustegevuse toimimise loogika lähtub teoreetilisest raamistikust ning ka ennetustegevuse mõju on hästi tõendatud.¹⁰¹

Tasemete kujunemist mõjutavad nii protsessi- kui ka mõjuhindamise tulemused, mida hindavad sõltumatud retsensendid standardiseeritud vormi alusel, tuginedes kokkulepitud kriteeriumitele. Mõju tõendatust analüüsitakse GRADE meetodi (*Grading of Recommendations Assessment, Development and Evaluation*) alusel, mis võimaldab süsteemselt ja objektiivselt hinnata iga tulemuse tõendusmaterjali kvaliteeti. Tõendusmaterjal liigitatakse kolmeks: 1 – madal, 2 – mõõdukas, 3 – kõrge. Juhul kui tõendusmaterjal puudub, ei anta kvaliteedihinnangut. Hindamise käigus kogutakse teavet teadusandmebaasidest ja muudest usaldusväärsetest teadusallikatest, keskendudes kõrge metodoloogilise kvaliteediga uuringutele, mis käsitlevad peamisi tulemusnäitajaid. Protsessihindamisel analüüsitakse ennetustegevuse sisu, ülesehituse ja rakendusviiside asjakohasust ning vastavust teoreetilisele raamistikule ja loogilisele mudelile. Samuti hinnatakse tegevuse vastuvõetavust ja teostatavust, rakendamise täpsust ja kvaliteedi tagamise süsteemsust ning eetiliste põhimõtete järgimist.¹⁰²

Eestis kasutusel olev GRADE süsteem võimaldab süstemaatiliselt hinnata teadusliku tõendusmaterjali kvaliteeti ja soovitude tugevust. Eesmärgiks on toetada läbipaistvat, objektiivset ja süstemaatilist otsustamist, hinnates tõendusmaterjali usaldusväärsust ning selle sobivust poliitikate ja praktikate aluseks.¹⁰³ GRADE eristab nelja taset tõendusmaterjali kvaliteedi hindamisel:

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² Ennetustegevuste tõendatuse taseme hindamine. Arvutivõrgus: <https://www.tai.ee/sites/default/files/2024-04/Tõendatuse%20taseme%20hindamine.pdf>

¹⁰³ GRADE Handbook. Arvutivõrgus: <https://gdt.gradepro.org/app/handbook/handbook.html> (17.04.2025)

- kõrge – suur kindlus, et tegelik efekt on hinnangulisele efektile väga lähedane;
- mõõdukas – mõõdukas kindlus hinnangulise efekti suhtes: tegelik efekt on tõenäoliselt hinnangule lähedane, kuid on ka võimalus, et see erineb märkimisväärselt.
- madal – kindlus hinnangu osas on piiratud: tegelik efekt võib oluliselt erineda hinnatud efektist.
- väga madal – väike kindlus hinnangu osas: tegelik efekt erineb suure tõenäosusega hinnatud efektist.

Mida kvaliteetsem on tõendus, seda kindlam saab olla et tegelik efekt on hinnangulisele efektile väga lähedane ehk hinnang sekkumise mõjule on tõene.¹⁰⁴ Tõenduse kvaliteeti vähendavateks teguriteks on piirangud uuringu ülesehituses või teostuses, tulemuste ebajärjekindlus, tõendusmaterjali kausus, ebatäpsus ja avaldamiskallutatus. Need kõik vähendavad 1 või 2 taset. Kvaliteeti tõstvateks teguriteks on aga suur mõjuulatus, tõenäoline segav tegur, mis vähendaks efekti, kui see tegelikult puuduks ning annus–reaktsioon seos. Neist esimene tõstab kvaliteeti 1 kuni 2 taset, viimased kaks aga ühe taseme. Tegurid, mis mõjutavad tõenduse kvaliteeti, on liituvad ehk kvaliteedi alandamine või tõstmine toimub kõigi tegurite koosmõjus. Kvaliteedi hindamine nõuab hindaja otsustust, kuna tegemist ei ole kvantitatiivse süsteemiga ning kui tõenduse kogum on vahepealsel tasemel, sõltub hindamise tulemus hindaja professionaalsest hinnangust selle kohta, kas kvaliteeti tuleks ühe või mitme astme võrra tõsta või langetada. GRADE määratleb soovitused kui tugevad või nõrgad ja see sõltub nii tõendusmaterjali kvaliteedist, kasude ja kahjude tasakaalust, väärtustest ja eelistustest ning ressursside kasutamisest.¹⁰⁵

2.4. Rakendamise kestus ja intensiivsus

Uuringud rõhutavad, et programmi kestus ja intensiivsus mõjutavad otseselt noorte muutuste tulemusi. Ebapiisava pikkusega programm või sessioonide liiga madal sagedus ei pruugi anda soovitud tulemusi.¹⁰⁶ Mõõduka kuni pikaajalise kestusega struktureeritud sekkumised näitavad

¹⁰⁴ GRADE Handbook. Quality of evidence.

Arvutivõrgus: <https://gdt.grade.pro/org/app/handbook/handbook.html#h.9rdbelsnu4iy> (17.04.2025)

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ Bonta, J., & Andrews, D. A. (2017). *The psychology of criminal conduct* (6th ed.). Routledge.

paremaid tulemusi. Paljud tõhusad programmid kestavad 6–12 kuud, mis on kooskõlas risk-vajadus-vastavuse põhimõtetega.¹⁰⁷ Lühemad kognitiiv-käitumuslikud teraapiad (~6 nädalat) võivad siiski toimida, kuid vajavad pidevat kaasatust või järelmeetmeid.¹⁰⁸ Kõrge intensiivsusega struktureeritud programmid sobivad kõige paremini kõrge riskiga noortele, samas kui madala riskiga noored võivad saada rohkem kasu vähem intensiivsetest sekkumistest, et vältida eakaaslaste negatiivset mõju.¹⁰⁹ ¹¹⁰ Mitmekomponentsed kognitiiv-käitumusliku teraapia versioonid olid krooniliste õigusrikkujate puhul edukamad kui üheainsa meetodiga programmid.¹¹¹ Sekkumised, mis jälgivad osalejaid 1–5 aastat pärast sekkumist, annavad usaldusväärsemaid tõendeid efektiivsuse kohta.¹¹²

Uuringust selgus, et isikutel, kes said pikaajalisemat sekkumist, on märkimisväärselt väiksem tõenäosus olla retsiidiivne kolme aasta jooksul pärast vabanemist, kui neil, kes ei saanud.¹¹³ Sekkumiste toimimisel on kindlad künnised. Kokkuvõtteks vajavad kõrge riskiga noored pikemaid ja intensiivsemaid sekkumisi, kui madalama riskiga noorte puhul on kasu lühematest, kuid intensiivsetest sekkumistest. Sihipärased sekkumised parandavad konkreetseid oskuseid, nagu näiteks empaatiat või suhtlemisoskust,¹¹⁴ lisaks enesehinnangut sõltumata retsiidiivsuse

¹⁰⁷ Sexton et al. 2010.

¹⁰⁸ Burraston, B. O., Bahr, S. J., & Cherrington, D. J. (2013). Reducing Juvenile Delinquency With Automated Cell Phone Calls. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 58(5), 522-536. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1177/0306624X13480947> (16.03.2025)

¹⁰⁹ Sexton et al. 2010.

¹¹⁰ Baglivio, M. T., Jackowski, K., Greenwald, M. A., & Wolff, K. T. (2014). „Comparison of Multisystemic Therapy and Functional Family Therapy Effectiveness: A Multiyear Statewide Propensity Score Matching Analysis of Juvenile Offenders.“ *Criminal Justice and Behavior*, 41(9), 1033-1056. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1177/0093854814543272> (16.03.2025)

¹¹¹ Gerchow, C. “Evaluating the Impact of Two Cognitive Behavioral Therapy Programs on Recidivism in Chronic Juvenile Offenders.” (2015). Arvutivõrgus: <https://www.semanticscholar.org/paper/Evaluating-the-Impact-of-Two-Cognitive-Behavioral-Gerchow/a254baabb714414ae1358e290104f1f71f6e1b91> (16.03.2025)

¹¹² Jewell, J. D., Malone, M. D., Rose, P., Sturgeon, D., & Owens, S. (2013). „A Multiyear Follow-Up Study Examining the Effectiveness of a Cognitive Behavioral Group Therapy Program on the Recidivism of Juveniles on Probation.“ *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(3), 259-272. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1177/0306624X13509065> (16.03.2025)

¹¹³ Haerle, D. R. (2014). „Dosage Matters: Impact of a Violent Offender Treatment Program on Juvenile Recidivism.“ *Youth Violence and Juvenile Justice*, 14(1), 3-25. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1177/1541204014555436> (19.03.2025)

¹¹⁴ Kızıltepe, R., Gümüştan, D., Sağel-Çetiner, E., Ebeoğlu Duman, M., Yılmaz Irmak, T., & Aksel, Ş. (2023). „An Intervention Program for Male Juvenile Offenders in Turkey: A Pilot Randomized Trial.“ *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 67(13-14), 1307-1322. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1177/0306624X231165417> (19.03.2025)

määrast. Mitmed uuringud¹¹⁵¹¹⁶¹¹⁷ määratlevad retsidiivsuse uuesti vahistamise või süüdimõistmisena kindlaksmääratud ajavahemiku jooksul pärast sekkumist, kasutades kohtutelt saadud andmeid alaealiste õigusrikkumiste jälgimiseks. Näiteks jälgiti kognitiiv-käitumusliku teraapia uuringus, mis oli mõeldud kuni 18-aastastele, 7-aastase perioodi jooksul õigusrikkujate retsidiivsust. Keskmise jälgimisperiood oli 39 kuud ning uuring näitas, et programmi lõpetanutel oli märkimisväärselt madalam retsidiivsuse määr võrreldes programmist väljalangenutega. Retsidiivsust hinnatakse ka enesearuannete või katseaja tingimuste rikkumise põhjal.¹¹⁸ Uuringutes¹¹⁹ kasutatakse hindamisvahendina ka CAFAS¹²⁰ süsteemi, mis hindab noorte emotsionaalsete, käitumuslike, psühhiaatriliste või ainete tarvitamise probleemidega seotud toimetulekuvõime häirete ulatust ehk annab infot psühhosotsiaalse toimetuleku kohta. Lisaks kasutatakse ka tugevuste ja nõrkuste küsimustikku (*The Strengths and Difficulties Questionnaire*)¹²¹, mille abil saab mõõta käitumisprobleeme.

¹¹⁵ Timmons-Mitchell, J., Bender, M. B., Kishna, M. A., & Mitchell, C. C. (2006). „An Independent Effectiveness Trial of Multisystemic Therapy With Juvenile Justice Youth.“ *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 227–236. Arvutivõrgus: https://doi.org/10.1207/s15374424jccp3502_6 (16.03.2025)

¹¹⁶ Baglivio *et al.* 2014

¹¹⁷ Jewell *et al.* 2013.

¹¹⁸ Baglivio *et al.* 2014.

¹¹⁹ Timmons-Mitchell *et al.* 2006.

¹²⁰ Child And Adolescent Functional Assessment Scale. Arvutivõrgus: <https://www.fasoutcomes.com/Content.aspx?ContentID=12> (16.03.2025)

¹²¹ The Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). Arvutivõrgus: <https://www.sdqinfo.org/a0.html> (16.03.2025)

3. „MINU VALIK“ ANALÜÜS

3.1. Hindamise metoodika, uurimisstrateegia ja andmekogumismetoodika

Programmi hindamine tähendab sotsiaalteaduslike uurimismeetodite kasutamist sekkumisprogrammide tõhususe süstemaatiliseks analüüsimiseks. Enne programmi rakendamist on oluline täpselt määratleda selle eesmärgid, valida sobivad ja mõõdetavad tulemusnäitajad ning kavandada hindamismeetodid. Olles tutvunud programmi „Minu Valik“ sisuga ning vestelnud programmi loojatega, leidis autor, et lähtuvalt eesmärgist on vaja kasutada kvalitatiivset meetodikat, mis aitab mõista programmi läbinud isikute subjektiivseid kogemusi, motivatsiooni ja konteksti. Andmekogumise meetodiks olid seega fookusgrupi intervjuu kriminaalhooldajatega ja individuaalintervjuud programmis osalenud isikutega. See andis võimaluse uuritavatelt küsida lisaküsimusi ja küsimusi täpsustada.

Fookusgrupi intervjuud kasutatakse sekkumisprogrammide väljatöötamisel, rakendamisel ja hindamisel. Meetodi põhieesmärgiks on koguda andmeid ja sügavamalt arusaamist osalejate arvamustest, kogemustest, hoiakutest ja reaktsioonidest, kasutades selleks struktureeritud arutelu väikese inimgrupiga, tavaliselt 6–12 inimest. Fookusgrupi intervjuudel on tavaliselt viis iseloomulikku tunnust või omadust. Need omadused on seotud fookusgrupi oluliste komponentidega: väike grupp inimesi, kes omavad teatud ühiseid tunnuseid või omadusi, kes annavad kvalitatiivseid andmeid fookustatud arutelu käigus, aitamaks mõista uuritavat teemat või probleemi.¹²²

Intervjuude käigus kogutud andmed helisalvestati ning hiljem transkribeeriti nii, et tekkis sõnasõnaline kirjalik protokoll, kokku 34 lehekülge. Intervjuude läbiviimiseks koostas autor intervjuukava küsimustikud, ühe programmi läbiviijatele ning teise isikutele, kes on programmi läbinud ning olenevalt intervjuust esines täpsustavaid ja täiendavaid küsimusi. Mitme intervjuu käigus avaldasid intervjuueeritavad väärtuslikku lisainfot, mis polnud seotud küll küsitud küsimusega, kuid mis aitas autoril mõista uuritavat teemat teisest vaatenurgast.

¹²² Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2015). „Focus groups: A practical guide for applied research (5th edition).“ SAGE. Arvutivõrgus: <https://toaz.info/doc-view-3> (24.03.2025)

3.2. Valim

Käesoleva magistritöö valimi fookusgrupi intervjuuks moodustasid 7 kriminaalhooldusametnikku, kes on programmi „Minu Valik“ läbi viinud ning individuaalintervjuudes 4 noort, kes on programmis „Minu Valik“ osalenud. Intervjuus osalemine oli kõikidele vabatahtlik ning esmase nõusoleku osalemiseks noortelt küsisid kriminaalhooldusametnikud, mille järel autor ise nendega ühendust võttis. Konfidentsiaalsuspõhimõtet arvestades tähistas autor intervjueritavad kriminaalhooldusametnikud vastavalt koodidega N1, N2, N3, N4, N5, N6 ja N7. Programmi läbinud isikud märgistati vastavalt M1, R1, J1 ning S1. Kaks intervjuud viidi läbi Viru vanglas, kaks intervjuud Zoomi keskkonnas ning fookusgrupi intervjuu Tallinnas, kui viidi läbi kriminaalhooldajate supervisioon. Programmi läbi viivate kriminaalhooldajate kogemus riskikäitumise noortega on erinev. Kolmel isikul on kogemust 2–4 aastat ning viiel inimesel kogemus üle viie aasta. Alla 2-aastase või vähema kogemusega isikuid intervjuus ei osalenud.

Esimene programmis osalejaga tehtud intervjuu toimus 20-aastase noore naisterahvaga, kes intervjuu ajal oli programmi läbimas ja viimased kohtumised olid jäänud. Teine intervjuu toimus 19-aastase noormehega, kes on programmi läbinud enam kui kuu aega tagasi, kuid teod pani toime 15-aastasena. Viru vanglas viibinud isikute vanused olid vastavalt 20 ja 21 aastat ning mõlemal oli programm intervjuu toimumise ajaks läbitud. Intervjuud programmis osalejatega kestsid keskmiselt 30 minutit ning sellele eelnes vabas vormis vestlus, kus autor tutvustas end ja töö eesmärgi. Kõikidelt isikutelt paluti luba vestlus helisalvestada ning sellega kõik ka nõustusid.

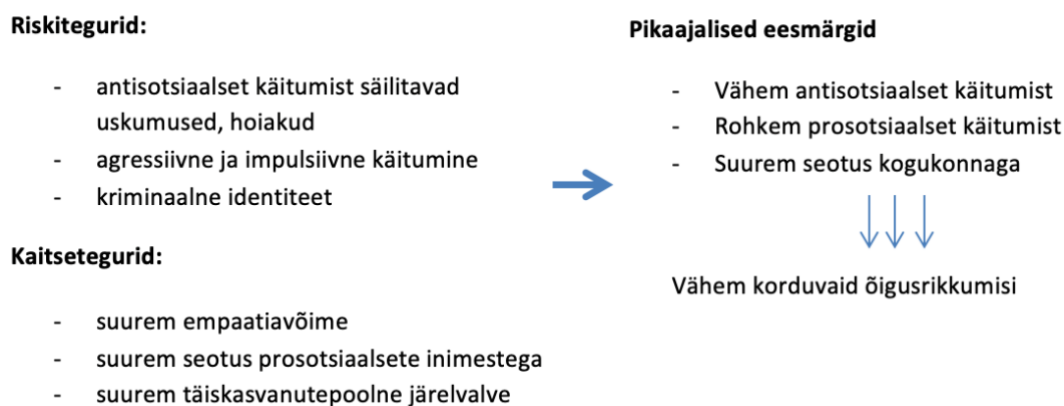
3.3. Programmi teoreetilise alusraamistiku kirjeldus

„Minu Valik“ on noorte motivatsiooni- ja sotsiaalsete oskuste arendamise programm, mille sihtgruppi kuuluvad lisaks nn tavanoortele ka need, kes on psüühika- ja või käitumishäiretega, kerge vaimse alaarengu ja/või õpivilumuse häiretega.¹²³ Tegemist on sekkuva programmiga, sest eesmärgiks on isiku riskitegurite vähendamine, programmis osaleja käitumise muutmine ja suunamine vastutust võtma. Programmi kaugemaks eesmärgiks on vähendada noorte

¹²³ Noorte motivatsiooni- ja sotsiaalsete oskuste programmi „Minu Valik“ juhendaja käsiraamat.

antisotsiaalsust ja suurendada prosotsiaalsel käitumist, lisaks tekitada kõrgem eneseaustus, suurem seotus kogukonna ja vanemate ning prosotsiaalsete kaaslastega. Nende eesmärkide saavutamiseks väheneb tõenäosus uuteks õigusrikkumisteks, sest mõjutatakse noorte käitumise taga olevaid riskitegureid ning tugevdatakse kaitsetegureid.

Tabel 3. Noorteprogrammi loogilise mudeli teoreetiline taust.¹²⁴

Sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arendamine on osutunud tõhusaks strateegiaks alaealiste riskikäitumise ennetamisel. Programmid, mis keskenduvad emotsionaalse intelligentsuse komponentide tugevdamisele, on näidanud positiivset mõju noorukite käitumisele ja emotsionaalsele heaolule.¹²⁵ „Minu Valik“ loogilise mudeli koostamisel on programmi loojad toetunud erinevatele teadusuuringutele ja allikatele, eelkõige Mayeri ning Golemani ja Salovey emotsionaalse intelligentsuse teooriale. Peamised emotsionaalse intelligentsuse kompetentsused, mida programmiga arendatakse, jagunevad nagu Mayeri, Golemani ja Salovey teoorias, kaheks: isiklikud kompetentsused, mis määravad toimetuleku iseendaga ning sotsiaalsed kompetentsused, mis määravad toimetuleku suhetes.

Isiklikud kompetentsused mida programmiga arendatakse on:

- eneseteadvus: oma tunnetest ja vajadustest arusaamine ja nendest juhendumine otsuste langetamisel. Oma võimete realistlik hindamine ja kindlale alusele rajanev enesekindluse tunne;

¹²⁴ Noorteprogrammi loogiline mudel teoreetiline taust. Kirjavahetus Koidu Tani-Jürisooga 29.08.2024.

¹²⁵ Rivers, S.E., Brackett, M.A., Reyes, M.R. et al. „Improving the Social and Emotional Climate of Classrooms: A Clustered Randomized Controlled Trial Testing the RULER Approach.“ *Prev Sci* 14, 77–87 (2013). Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1007/s11121-012-0305-2> (16.04.2025)

- eneseregulatsioon: oma emotsioonide ohjamine sotsiaalselt aktsepteeritaval viisil. Suutlikkus võtta vastutust ja kohese naudinguvõimaluse edasilükkamine eesmärkide poole püüdlisel; kiire toibumine emotsionaalsetest tagasilöökidest;
- motivatsioon: oma sügavaimatest eelistustest juhendumine eesmärkide poole liikumisel ja tegutsemisel, initsiatiivi haaramisel ja tulemuste parandamise püüetel. Enesele kindlaks jäämine, seistes silmitsi raskuste ja frustratsiooniga.

Sotsiaalsed kompetentsused mida arendatakse:

- empaatia: teiste inimeste tunnete tajumine ja nende vaatenurga võtmise oskus; sideme saavutamine ja ühele lainepikkusele jõudmine erinevate inimestega;
- suhtlemisoskused: oma emotsioonide oskuslik ohjamine suhetes; sotsiaalsete suhete ja suhtevõrgustike mõistmine. Suhtlemisoskuste kasutamine selgeks eneseväljendamiseks, läbirääkimiste pidamiseks ja vaidluste lahendamiseks, koostegutsemiseks ja meeskonnatööks.¹²⁶

Seega arendatakse programmi raames noorte emotsionaalset ja sotsiaalset pädevust mitmekülgelt. Osalejad õpivad tuvastama ja mõistma oma emotsioone ning nende mõju käitumisele, mis loob aluse eneseteadlikkusele ja enesejuhtimisele. Programm toetab impulsiivse käitumise kontrolli ning sobiva reageerimise oskuste kujunemist erinevates olukordades. Samuti soodustab see isiklike eesmärkide seadmist ja sihipärast tegutsemist, arendades noorte sisemist motivatsiooni. Empaatiaoskuste kaudu õpitakse paremini mõistma teiste inimeste tundeid ja vaatenurki, mis on oluline positiivsete suhete loomisel. Lisaks harjutatakse tõhusat suhtlemist, koostööd ning konfliktide lahendamist, mis on igapäevases sotsiaalses toimimises olulised oskused. Suhtlemisoskus, eneseväljendus, enesest arusaamine on põhilised märksõnad, mida fookusgrupi intervjuul välja toodi, kui uuriti tänu programmile toimunud muutusi noortes. Veel lisati, et samuti suureneb neil tunnetealane sõnavara, arusaamine, mida need sõnad ja tunded tähendavad, ja õpitakse märkama rohkem efektiivseid käitumisviise ning peegeldama tundeid ja olukordi. Märgati, et noorte enesehinnang tõuseb programmi läbimise järgselt. Ka osalejad ise tõid välja positiivseid muutusi eneseteadlikkuses ja emotsioonide juhtimises. Sellised väljaütlemised viitavad osalejate kasvavale võimekusele

¹²⁶ Noorte motivatsiooni- ja sotsiaalsete oskuste programmi „Minu Valik“ juhendaja käsiraamat.

oma emotsioone mõista ja reguleerida, mis on Golemani mudeli võtmekomponendid. Osad noored viitasid ka riskikäitumise vähenemisele hoiakute muutuse tõttu, näiteks otsusele loobuda vägivallast või pöörduda ametnike poole konfliktide lahendamiseks.

N4: „*See on hästi isiksuse arengut toetav ja suhtlusoskust toetav ja õpet pakkuv programm, niiet see sobib noortele väga hästi.*“

N1: „*Hästi palju õpetab ka aru saama, millepärast me midagi tunneme ja millest need tunded tulevad ja kuidas neid tundeid saaks kontrolli all hoida, negatiivseid just.*“

N7: „*Kuidas pinget tekitavates olukordades käituda, kuidas reageerida ja selle suhtes käituda.*“

M1: „*Ma olen palju enesekindlam./.../...et ma oskan asju paremini sõnastada.*“

Programmi loomisel on arvestatud ka kognitiiv-käitumusliku teraapia aluseid, mis keskendub probleemide lahendamisele ning düsfunktsionaalse mõtlemise ja käitumise muutmisele. Programmi suunamine algab suunatava riskihindamisest, mille käigus selguvad maandamist vajavad riskifaktorid, seda teostab kriminaalhooldusametnik. Kui muidu võib keeleline võimekus saada takistuseks kognitiivses teraapias, kinnitab fookusgrupi intervjuu, et kuna „Minu Valik“ hõlmab erinevaid tegevusi, siis sobib see ka neile isikutele, kellel on vaimsed või psüühilised probleemid. Läbi rollimängude ja erinevate lisamaterjalide abil õpetatakse probleeme lahendama, end kontrollima ning need on ka abivahendid enda avamisel ning tunnete mõtestamisel.

Kognitiivse-käitumusliku teraapia üheks aluspõhimõtteks on tugev terapeutiline suhe patsiendi ja läbiviija vahel. Programmis osalejad on öelnud, et läbiviija on ainus normaalne inimene, kellega saab rääkida või asju arutada, ka nendel teemadel minevikust, millest kellelegi teisele rääkida ei saaks. Kõik noored kinnitasid justkui ühest suust, et usaldavad kriminaalhooldajat täielikult ning tunnevad tema tuge selles protsessis. Kriminaalhooldaja aitab ka teemasid lahti mõtestada ning selgitada, mida on ülesandes mõeldud. Proovitakse julgustada noori arutlema ning oma mõtteid ja tundeid just osaleja enda jaoks lahti mõtestama. Programm on aidanud mõelda asjade peale, millele muidu ei mõtleks. Ka ajaline piiratus ja kindel struktuur on olulised põhimõtted kognitiiv-käitumusliku teraapia puhul ning neid põhimõtteid on rakendatud ka programmi „Minu Valik“ puhul. Sekkumise läbimine on kindlalt struktureeritud (Lisa 1) ja loogiliselt üles ehitatud. See muudab programmi noorele arusaadavaks ning suurendab

tõenäosust omandatud oskuseid rakendada ka hilisemas elus.¹²⁷ Iga kohtumise järel toimub andmete kogumine hõivepäevikusse, seal tehakse kokkuvõtteid läbitud osa kohta, mis oli tunni teemaks ning kas jõuti mingile järeldusele. Kokkuvõtte on üldine ehk märgitakse, kas isik osales või ei osalenud aktiivselt, milles vajab tuge või harjutamist.

Vanglast vabanevatele noortele suunatud järeloste strateegiad peaksid lähtuma noorega seotud riskiteguritest ja vajadustest. Sotsiaalprogrammi „Minu Valik“ koostamisel on silmas peetud ka riskide-vajaduste-vastavuse teooria mudeli põhimõtteid. Teenuse intensiivsuse määramine põhineb hinnangul, kui suur on tõenäosus, et õigusrikkuja sooritab uue kuriteo. See risk tuleneb nii staatilistest teguritest – nagu esimese kuriteo toimepanemise aeg, arreteerimiste ajalugu ja vanus, kui ka dünaamilistest teguritest, näiteks sõltuvusainete tarvitamine ja antisotsiaalsed hoiakud. Enne programmi suunamist teeb kriminaalhooldaja riskihindamise ning seda riskiskoori võetakse arvesse. Intensiivne teenus hõlmab 40–70% õigusrikkuja ajast programmi jooksul ning kestab tavaliselt 3–9 kuud. Programmi „Minu Valik“ minimaalne kestvus on 15 kohtumist, millest igaüks 2 akadeemilist tundi. Alguses on soovituslik teha programmi tihedamalt ning hiljem 1–2 korda kuus. Vastavalt noore vajadusele võib suurendada kohtumiste arvu, kuid graafiku tegemisel tuleb arvestada kriminaalhoolduse all olemise aja pikkust. Uuringutest selgub, et korduvkuritegevuse ennetamisel on eriti tõhusad pikema kestusega sekkumised, kuna need avaldavad õigusrikkujatele püsivamat mõju kui lühiajalised programmid¹²⁸ ning ka „Minu Valik“ programmi võib liigitada pikema kestusega programmiks.

Sekkumisprogrammid keskenduvad uute käitumismustrite ja mõttemallide kujundamisele, mistõttu on nende tõhusus suurem, kui arvestatakse osaleja individuaalseid omadusi, mis mõjutavad tema õpivõimet ja vastuvõtlikkust. Oluline on mitte piirduda üksnes õppimisstiiliga (visuaalne või auditiiivne õppiija), vaid arvesse tuleb võtta ka kognitiivseid ja sotsiaalseid tegureid, mida „Minu Valik“ teebki. Programmis kasutatakse erinevaid kaarte, tehakse rollimänge ning mina-sõnumi harjutusi. Selline lähenemine aitab tõsta sekkumise

¹²⁷ Beck I, Judith S. 2011, lk 10.

¹²⁸ Haerle, D. R. (2014). „Dosage Matters: Impact of a Violent Offender Treatment Program on Juvenile Recidivism.“ *Youth Violence and Juvenile Justice*, 14(1), 3-25. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1177/1541204014555436> (19.03.2025)

tulemuslikkust ning vähendada korduvkuritegevuse riski.¹²⁹ Erinevate programmi etappidega püütakse viia õigusrikkuja võime õppida maksimumini, kasutades kognitiiv-käitumuslikke meetodeid ning kujundades tegevusi vastavalt õigusrikkuja õppimisstiilile, motivatsioonile, oskustele ja tugevustele. Programmi „Minu Valik“ metoodika jaguneb kolmeks faasiks:

- I faas: evokatsioon ehk ümberlülitumine, häälestumine, kogemuse äratamine, eesmärkide teadvustamine ja püstitamine;
- II faas: uue kogemine, tähenduse loomine, ühendamise eelnevate teadmiste ja oskustega erinevate meetodite ja võtete abil;
- III faas: seostamine igapäevaeluga, oma eesmärkide ülevaatamine, enda motivatsiooni hindamine ja edasise arengu kavandamine, kokkuvõte.¹³⁰

Fookusgrupi intervjuu kinnitab, et sekkumisprogrammi tulemusena täheldatakse mitmeid positiivseid muutusi noore käitumises ja sotsiaal-emotsionaalses toimimises. Vähenevad käitumisprobleemid ning igapäevaste raskuste esinemissagedus ja intensiivsus, paranenud on suhted nii õpetajate kui vanematega. Noored tunnevad suuremat vastutust oma tegude eest, suudavad paremini kontrollida impulsse ning väljendada oma tundeid sobival viisil. Samuti on kasvanud arusaam oma käitumise tagajärgedest ja motiveerituse valdkonna oskused. Noorte enesehinnang on muutunud stabiilsemaks ning seotud enesearengu võimaluste tajumisega. On suurenenud prosotsiaalne käitumine, empaatiavõime ja efektiivsete suhtlemisoskuste kasutamine, samuti tõenäosus kuuluda prosotsiaalsete eakaaslaste ringi. Intervjuudest selgus, et programmi mõju ei väljendu ainult üldistatud hinnangutes, et programm oli huvitav, vaid ka sisulistes muutustes noorte enesetajus, hoiakutes ja suhtlemises. Pikaajalised eesmärgid, mida soovitakse saavutada, hõlmavad antisotsiaalse ja ennast kahjustava käitumise vähenemist, samuti kriminaalse tegevuse ja korduvate õigusrikkumiste esinemissageduse langust. Prioriteediks on vähendada tõenäosust, et noor paneb toime uue kuriteo, ning toetada tema edukat toimetulekut kogukonnas. Samuti püütakse suurendada positiivseid hinnanguid erinevates eluvaldkondades nagu pere, kodu, eakaaslased, õigussüsteem ja üldine kohanemine.¹³¹

¹²⁹ Bonta *et al.* 2007.

¹³⁰ Noorte motivatsiooni- ja sotsiaalsete oskuste programmi „Minu Valik“ juhendaja käsiraamat.

¹³¹ „Minu Valik“ loogiline mudel.

3.4. Sekkumise efektiivsuse hindamine

Sekkumisprogrammide tõhususe hindamiseks on vaja rakendada sotsiaalteaduslikke uurimismeetodeid. Hindamiseks kasutatavad mõõdikud aitavad mõõta sekkumise tulemusel tekkinud muutusi, olgu nendeks retsidiivsus, käitumuslik muutus või psühhosotsiaalsed paranemised. Kui protsessimõõdikud hindavad programmi rakendamist ja elluviimist, siis mõjumõõdikud näitavad programmi pikemaajalisi tulemusi. Sekkumisprogrammide eesmärgiks ongi konkreetsete probleemide lahendamine, näiteks korduva õigusrikkumise määra vähendamine, antisotsiaalsete hoiakute muutmine või sotsiaalsete oskuste parandamine. Seega tõhususe hindamisel vaadeldakse, kas ja mil määral on programm oma seatud eesmärgid täitnud ning hinnatakse ka üldkasutatavaid mõjuindikaatoreid. Hindamise meetodid võivad olla kvantitatiivsed või kvalitatiivsed. Töö autor kasutas kvalitatiivset meetodit (fookusgrupi intervjuu, intervjuu osalejatega), et mõista osalejate subjektiivseid kogemusi.

Oma tunnete ja viha kontrollimise, akadeemiliste oskuste, antisotsiaalsete hoiakute, kognitiivsete oskuste ja sotsiaalsete oskuste arendamisega seotud programmid vähendavad retsidiivismi võrreldes nende programmidega, mis nende vajadustega ei tegele.¹³² Üheks riskiteguriks, mida programmiga „Minu Valik“ lahendatakse, on eelnimetatud tegurid. Programmi osadeks on motivatsioonitreening, töö antisotsiaalsete hoiakutega ning sotsiaalsete oskuste treening, sealhulgas suhtlemisoskused, eneseregulatsioon ja empaatia, mis mõjutavad noore emotsionaalset intelligentsust. Uuringutest on leitud, et kuritegevusest suudavad hoiduda need isikud, kes on päriselt motiveeritud ja on otsustanud, et tahavad elada teisiti. Nad on kindlad, et suudavad oma elu muuta.¹³³ Programm „Minu Valik“ aitab oma sügavaimatest eelistustest juhendumisel liikuda eesmärkide poole ning initsiatiivi haaramisel ja tulemuste parandamise püüetel. Tehtavad harjutused aitavad enesele kindlaks jääda, olenemata võimalikest raskustest ja frustratsioonist ning seda kinnitavad ka programmis osalejad.

¹³² Department of Justice Canada (2003). „Treating Youth in Conflict with the Law: A New Meta-Analysis. Youth Justice Research.“ Arvutivõrgus: http://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/yj-jj/rr03_yj3-rr03_jj3/rr03_yj3.pdf (26.03.2025)

¹³³ Ministry of Justice Analytical Series (2013). „Transforming Rehabilitation: A summary of evidence on reducing reoffending.“ Arvutivõrgus: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/243718/evidence-reduce-reoffending.pdf (26.03.2025)

Vestlustest selgub, et elluviijad ning osalejad on rahul programmiga ning tunnetavad muutusi, mis on olnud programmi eesmärgiks.

M1: „*Ta on mind muutnud palju julgemaks./.../ Ja ma ei tea, ma olen palju enesekindlam mulle tundub.*“

J1: „*Ma avastasin läbi programmi iseenda. /.../ Ma olen rakendanud ei ütlemist näiteks. /..../ Oli äkki märtsi kuus, kui kinnipeetavaga tekkis siin intsident. Tahtis mind rünnata, solvas mind. Aga ma eirasin põhimõtteliselt teda, ma ei andnud, ei läinud tema väljakutsega kaasa.*“

M1: „*Noh selles mõttes et kindlasti ma ei kavatse enam sellist karistust saada või üldse enam karistusi saada. Ideaalis tahaks uuesti kooli minna...*“

N1: „*Hästi palju õpetab ka aru saama, millepärast me midagi tunneme ja millest need tunded tulevad ja kuidas neid tundeid saaks kontrolli all hoida, negatiivseid just.*“

Antisotsiaalsete hoiakute ja kuritegeliku käitumise vahel on leitud seoseid. Nimelt kinnitavad antisotsiaalsed hoiakud, et kuritegelik käitumine on õige ning võimaldavad isikul vabaneda seeläbi vastutusest ja sotsiaalsetest normidest. Vea tunnistamine on märk nõrkusest ja haavatavusest ning hoopis ohvriks olemise tunne toob kaasa vaenulikkuse, võimu ja enese premeerimise tunde, mis on õpitud kognitiivsed käitumised.¹³⁴ Tänu „Minu Valik“ programmile on seal osalejad õppinud võtma vastutust oma käitumise eest ning tunnistavad oma vigu. Muutunud on suhtumine keerulistes olukordadesse ning ka pingelistel hetkedel säilitatakse rahu tänu programmis õpitud oskustele. Seda asjaolu kinnitavad nii osalejad, kui ka programmi läbiviijad. Kõikidel „Minu Valik“ programmi läbinud ja intervjuus osalenud noortel on eesmärgid ja sihid, kuhu nad liikuda soovivad ning mida oma eluga ette võtta. Vähenenud on antisotsiaalsed hoiakud ning isikud on õppinud oma käitumise eest vastutust võtma.

J1: „*Ja kui mingi probleem tekib, siis ma lähen räägin. /.../ Pole mõtet nagu vägivallatseda või omavolitseda see ei vii kuhugi nagu.*“

S1: „*Ma olen lihtsalt rahulik. Ma olen koguaeg rahulik./.../ Ma ei tea, miks ma pean närvitsema. Kui see juba toimus, siis ma pean leidma lahenduse.*“

¹³⁴ Gornik, M. (2002) „Moving from Correctional Program to Correctional Strategy: Using Proven Practices to Change Criminal Behavior.“

Arvutivõrgus:https://www.academia.edu/6044884/Moving_from_Correctional_Program_to_Correctional_Strategy_Using_Proven_Practices_to_Change_Criminal_Behavior (26.03.2025)

N7: „Jah, õpetab suhtlusoskusi. Kuidas pinget tekitavates olukordades käituda, kuidas reageerida ja selle suhtes käituda.“

M1: „Kui mingi konflikt on olnud siis, ma kuidagi jah, suudan rahulikult olla ja küsida ise tema käest rahulikult, mis meid selleni viis ja kuidas juhtus. Ja noh kõik need on programmist tulnud.“

Üldine madal verbaalne intelligentsus on kriminaalse käitumise riskitegur.¹³⁵ Põhjuseks võib olla asjaolu, et verbaalse intelligentsuse madalam tase raskendab sotsiaalsete olukordade mõistmist ja probleemide lahendamist verbaalse suhtlemise kaudu. Selle tagajärjel võib suurened risk sattuda konflikti või vägivaldsetesse olukordadesse. „Minu Valik“ õpetab oma emotsioonide oskuslikku juhtimist, sotsiaalsete suhete ja suhtevõrgustike mõistmist, suhtlemisoskuste kasutamist selgeks eneseväljenduseks, läbirääkimiste pidamiseks ja vaidluste lahendamiseks ning koostegutsemiseks ja meeskonnatööks. Sekkumisprogrammi läbiviimisel kasutatakse erinevaid abivahendeid ja tegevusi, mis aitavad ka madalama võimekusega inimestel end selgemalt väljendada ning oma tundeid ja vajadusi paremini mõista. Osaleja eneseväljendus on programmi läbiviijate sõnul kõige suurem probleem, mida sekkumise abil proovitakse parandada ning see on ka positiivseid tulemusi andnud.

M1: „Mulle hästi meeldib...me teeme igakord kaartidega. Tal on mingisugused kaardid, täiesti sellised milles sa ise pead ette kujutama mis sa seal näed. ././ Ja ma ei tea, nendele küsimustele vastamine paberi peal, see on hästi huvitav. Seal on päris huvitavad küsimused.“

R1: „No võibolla sa mõtled seal rohkem nagu selliste asjade peale, mille peale sa igapäev ei mõtle. Ja siis noh, võibolla see ongi hea. Natuke analüüsid neid asju.“

S1: „Ses suhtes ma sain seal nii öelda ka selle nagu..oskused nagu selle mõtte et minu.. mul on oma valik ja seda peab aktsepteerima././Minu ei on ei siis seda peaks nagu aktsepteerima. Et ei saa nagu enda asja peale suruda.“

J1: „Ei ütlemine on põhiline ses mõttes ja analüüsida neid olukordi. Et kui ma satun taolisse olukorda kus ma näiteks paar aastat tagasi, kuidas ma siis käitusin ja mis tagajärjed olid. Nüüd käitun niimoodi ja ütlen seda, siis on paremad tagajärjed.“

¹³⁵ Wong, T. M. L., Slotboom, A., & Bijleveld, C. C. J. H. (2010). „Risk factors for delinquency in adolescent and young adult females: A European review.“ *European Journal of Criminology*, 7, 266-284. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/249752245_Risk_factors_for_delinquency_in_adolescent_and_young_adult_females_A_European_review (26.03.2025)

J1: „Seal pidin moodustama näiteks lauseid mina sõnumina./../ Rääkisime nagu lähisuhtest ja asjadest, et ja niimoodi et kuidas ennast väljendada, et jah siuke.“

N5: „„Minu Valikus“ on need kaardid mis aitavad programmis osalejale asjad paremini selgeks teha.“

3.5. Tõendatuse kvaliteedi hindamine GRADE lähenemise alusel

Käesoleva magistritöö empiirilises osas analüüsis autor noortele suunatud sotsiaalsete ja motivatsiooniliste oskuste arendamise programmi „Minu Valik“ mõju. Tõenduspõhise hindamise läbiviimiseks rakendati GRADE (*Grading of Recommendations Assessment, Development and Evaluation*) raamistikku, mille eesmärk on hinnata sekkumise mõju kohta kogutud tõendusmaterjali usaldusväärsust ning selle praktilist väärtust.

GRADE süsteem hindab tõenduse kvaliteeti iga tulemuse kohta eraldi, võttes arvesse uuringudisaini tugevust, tulemuste järjekindlust, kaudsust, täpsust ning avaldamiskallutatuse võimalikkust. GRADE analüüsis võeti arvesse osalejate kirjeldusi, mõju ilmnemise järjepidevust ja seostatavust programmiga. Kuna andmed pärinesid kvalitatiivsetest intervjuudest ja puudus kontrollrühm, jäi tõendusmaterjali kvaliteet valdavalt madalale kuni mõõdukale tasemele. Näiteks hinnati eneseteadlikkuse kasvu mõõduka kvaliteediga tulemuseks, kuna mitmed intervjuueeritavad tõid korduvalt esile muutusi oma minapildis. Emotsioonide juhtimise paranemist ja hoiakute muutust hinnati madala kvaliteediga, sest vastused olid kas üksikud, ebamäärased või ei viidanud otseselt vastavale nähtusele. Empaatiat ja sotsiaalsete oskuste arengut hinnati madala kuni mõõduka kvaliteediga, sest see ilmnis mitmes intervjuus, kuid sageli ebajärjekindlalt. Programmi rakendamise vastavus kavale saavutas mõõduka hinnangu, toetudes elluvijate kogemustele, kuid ilma süstemaatilise jälgimismehhanismita. Sama toimuvad regulaarsed supervisioonid, mis toetavad ja tagavad programmi kvaliteedi.

Tabel 4. GRADE hindamine. Autori koostatud.

Tulemusnäitaja	Uuringutüüp	Hinnang	Selgitus
Käitumisprobleemide vähenemine	Kvalitatiivne (intervjuud)	Madal	Tugineb osalejate ja juhendajate kirjeldustele. Puudub kontrollrühm, kvantitatiivne mõõtmine ja enne-pärast mõõtmine.
Eneseteadlikkuse kasv	Kvalitatiivne	Madal kuni mõõdukas	Tugineb mitme osaleja järjepidevatele kirjeldustele enda muutunud enesetaju kohta. Puudub kontrollgrupp, kuid sarnased mustrid viitavad usaldusväärsele.
Impulsside kontrolli paranemine	Kvalitatiivne	Madal	Tulemused on positiivsed, ent põhinevad peamiselt enesehinnangul ja vaatlushinnangul.
Prosotsiaalse käitumise kasv	Kvalitatiivne	Madal	Märgatud muutusi kinnitavad juhendajad, kuid puuduvad objektiivsed võrdlusandmed.
Empaatia ja sotsiaalsete oskuste areng	Kvalitatiivne	Madal kuni mõõdukas	Esines mitmes intervjuus, kuid väljendus ebaühtlaselt. Mõnel juhul on raske eristada empaatiat üldisest „paremast suhtlemisest“.
Programmitegevuste vastavus juhendile	Kvalitatiivne (läbiviijate hinnang)	Mõõdukas	Kinnitatakse, et tegevused viidi ellu vastavalt kavale. Protsessi monitooring oli olemas, kuid süsteemset seiret ei toimunud. Toimuvad regulaarsed supervisioonid, mis tagavad programmi kvaliteedi.

Üldine järeldus GRADE hindamise põhjal on, et programmi „Minu Valik“ kohta kogutud tõendusmaterjal viitab positiivsetele mõjudele, kuid tõenduse kvaliteet jääb valdavalt madalale kuni mõõdukale tasemele. Sellest ei järeldu, et programm oleks ebaefektiivne, vaid et olemasolev tõendus on veel piiratud ulatusega ning vajab täiendamist kvantitatiivsete, standardiseeritud mõõdikute ning võimalusel võrdlusrühma kaasamisega. Autor leiab, et võiks kombineerida kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid hindamismeetodeid, et suurendada järelduste usaldusväarsust ja üldistatavust.

3.6. Rakendamise kvaliteedi hindamine

Noortele suunatud sekkumisprogrammide tõhususe hindamine ei piirdu üksnes lõpptulemuste mõõtmisega, vaid hõlmab ka rakendamise kvaliteedi analüüsi ja programmi pikaajalise püsivuse (*sustainability*) küsimust. Rakendamise kvaliteet viitab sellele, mil määral viiakse sekkumist ellu vastavalt kavale. Mõõtes, kui täpselt seda tehtud on, saavad praktikud paremini aru, kuidas ja miks sekkumine toimib ja mil määral on võimalik tulemusi parandada. Rakendamise kvaliteet on oluline varieeruvust mõjutav tegur, mis omakorda mõjutab uuringute usaldusväarsust.¹³⁶

Kõrge riskiga noored vajavad pikemaid ja intensiivsemaid sekkumisi, madalama riskiga noorte puhul on kasu lühematest, kuid intensiivsetest sekkumistest. Fookusgrupi intervjuust selgus, et tegemist on pika ja põhjaliku programmiga, sest kohtumisi on 15 ning iga kohtumine on poolteist tundi aktiivset tööd. Jõutakse rohkem teemasid käsitleda ja seoseid luua, alati saab ka vana teema juurde tagasi minna ja eelmisel korral arutletu üle korrata. Ka programmi läbinud isikud leidsid, et sekkumise pikkus oli piisav.

N1: „*See on hästi põhjalik. Põhjalik ja pikk programm, mis on 15 kohtumist ehk kuskil poolteist tundi aktiivset tööd. Seetõttu jõuab ka rohkem teemasid käsitleda ja seoseid luua.*“

M1: „*Ja ma arvan, et need kahetunnised on okeid. Pluss see aeg läheb seal nii kiiresti.*“

¹³⁶ Carroll, C., Patterson, M., Wood, S., Booth, A., Rick, J., & Balain, S. (2007). „A conceptual framework for implementation fidelity.“ Arvutivõrgus:<https://doi.org/10.1186/1748-5908-2-40> (27.03.2025)

Teaduskirjanduses on korduvalt kinnitatud, et hea teoreetilise alusraamistikuga programm võib ebaõnnestuda, kui selle rakendamisel hälbitakse algupärasest kavast või kui pole tagatud piisav institutsionaalne tugi.¹³⁷ Kehvemaid tulemusi ja retsidiivsust suurendavad need programmid, mille rakendamise täpsus on nõrk.¹³⁸ Intervjuudest ja „Minu Valik“ materjalidega tutvudes selgus, et programm on küll paindlik ning vastavalt isikule, kes seda läbib, saab teemade käsitlust pikendada, kuid läbiviijatel ei ole võimalik teemadest ise lemmikuid valida või osasid soovi korral vahelt ära jätta. Seega saab öelda, et programmi tegevused viiakse läbi nii nagu neid planeeriti. Uuringud¹³⁹ rõhutavad samuti, et programmi tõhusus sõltub struktureeritud sekkumismudelite rangest järgimisest ning programmid, mille rakendamise täpsus on nõrk, näitavad sageli kehvemaid tulemusi või suurendavad retsidiivsust. Spetsialistide koolitus ja pädevus on seega väga olulised ning tuleb veenduda, et kriminaalhooldusametnikud või terapeutid on saanud piisavalt koolitust ja superviseerimist. Intervjuust selgus, et suurt rõhku pannakse programmi „Minu Valik“ läbiviijate koolitusele, nende täiendõppele ja edaspidisele koostööle. Kriminaalhooldajad saavad tuge ja abi, kui peaks tekkima mõni probleem või küsimus, mida ise lahendada ei oska. Sertifikaadi saamiseks peab osaleja osalema 96-tunnisel koolitusel, millest 80-tunnisel auditoorsel tööl vähemalt 80% ulatuses. Kui osaleja puudub, peab ta sooritama iseseisvad tööd ning lõpus tuleb sooritada arvestustöö. Esmase taseme saanud juhendaja saab 3 aasta jooksul vähemalt 2 supervisiooni, 2 päeva jätkukoolitust ning vajadusel ka individuaalsed vajaduspõhised videokonsultatsioonid. Kohustus on programm läbi viia vähemalt ühele osalejale aastas.¹⁴⁰

Kriitilise tähtsusega on programmi keskkonna ja konteksti arvestamine, sest sekkumismeetodid mis toimivad edukalt ühes kultuuris või ühiskonnas, ei pruugi teistes oludes sama häid tulemusi anda. Programm „Minu Valik“ on välja töötatud Eestis ning autoriteks on Ene Kulasalu ja Koidu Tani-Jürisoo, seega on programm koostatud silmas pidades Eesti olusid. Programmi läbiviijad hindasid programmi loojate teadmisi, eriti seda, et tegemist on psühhotraumat õppinud superviisori koolitusega, kes toetavad nende isiksuse arengut ja annavad tagasisidet,

¹³⁷ Durlak, J. A., & DuPre, E. P. (2008). „Implementation matters: A review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting implementation.“ Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/5529147_Implementation_Matters_A_Review_of_Research_on_the_Influence_of_Implementation_on_Program_Outcomes_and_the_Factors_Affecting_Implementation (27.03.2025)

¹³⁸ Sexton *et al.* 2010.

¹³⁹ *Ibid.*

¹⁴⁰ „Minu valik“ Arvutivõrgus: <https://vana.ami.ee/minu-valik/> (27.03.2025)

millest on abi. Tuntakse, et on olemas jätkutugi. Kriminaalhooldajad pidasid oluliseks võimalust võtta teiste treeneritega ühendust erinevate situatsioonide arutlemiseks. Samuti toodi välja variant suhelda programmi loojatega, mida hindasid kõik intervjueritavad.

N5: „Mul vist ei olegi üheski sotsiaalprogrammis olnud niipalju supervisioone, kus sa saadki just neid lahata, neid probleeme.“

N2: „Jah, et me saame ka supervisioonides käsitleda neid teemasid. Noh näiteks kuidas või kui mul tekib selline noor, kes juba sellel teisel kohtumisel elustub tema kogemustes midagi nii traumaatilist, mis ei peaks veel nagu ülesse tulema, aga tuleb et mida siis teha, või kuidas teha ja kas saab ümber vahetada, mida asendada või ja kõik sellised asjad noh on teretulnud nagu omavahelises suhtlemises.“

N7: „Et jah, selle programmi läbiviimise ajal on küll seda tuge rohkem, kui teiste programmide puhul mida me oleme läbi viinud, tundub rohkem. Muud programmid mida oleme koolitusel läbinud, neil on kõigil et hakka tegema ja on kõik.“

3.7. Kokkuvõtte tulemustest

Programmis „Minu Valik“ osalejatega tehtud intervjuudest on möödunud peaaegu kaks aastat¹⁴¹ ning magistritöö autor saatis järelpäringu isikute käekäigu kohta kriminaalhooldusametnikele.

Autor küsis:

- Kas isik viibib endiselt kriminaalhoolduses/vanglas? Kui jah, siis kas mõne vana teo eest või on tegemist uue karistusega?
- Kas isik on veel vahepeal läbinud mõnda teist programmi? Kui jah, siis millist.
- Kui isikut on karistatud uue teo eest, kui jah siis mis paragrahvi alusel.

M1 puhul andis endine kriminaalhooldusametnik¹⁴² infot, et isiku käitumine oli väga eeskujulik, ta õppis oma käitumise eest vastutama, oskas ära tunda oma tundeid ning vastavalt sellele ka ennast väljendada. M1 oli nii tubli, et kriminaalhooldaja koostas tema suhtes kohtule erakorralise ettekande käitumiskontrolli ennetähtaegseks lõpetamiseks ja kohus ka selle taotluse rahuldada. Isikut uuesti karistatud ei ole ning muid programme pole vahepeal läbitud. Endine kriminaalhooldaja lisas, et lisaks koostati erakorraline ettekanne ennetähtaegseks

¹⁴¹ Intervjuud viidi läbi 28. aprill 2023 ja 17. mai 2023.

¹⁴² Praegune Tallinna vangla sotsiaaltöötaja.

käitumiskontrolli lõpetamiseks veel kolme isiku kohta, kes olid sotsiaalprogrammi „Minu Valik“ läbinud.¹⁴³ R1 on samuti elus uue lehekülje pööranud, õppides juba teist aastat kõrgkoolis ning on viimased kuud kriminaalhooldusel. Tegemist ei ole uue karistusega ning muudesse programmidesse pole isikut määratud. J1 ja S1 puhul ei osanud kriminaalhooldaja infot anda, kuna üks isikutest on liikunud edasi Tartu Vanglasse ning teine Tallinna Vanglasse. Töö autor tegi järelpäringu Justiits- ja Digiministeriumisse, kus andmekaitse reegleid silmas pidades ei väljastatud isikute kohta infot, ka isikustamata kujul mitte. Seejärel kasutas autor avalikke allikaid info kogumiseks ning Riigi Teatajast selgus, et S1 on uuesti karistatud KarS § 184 lg 1 alusel ning J1 karistus pikenes KarS § 274 lg 1 alusel. Sotsiaalprogrammide kohta info puudub.

Individuaalintervjuusid läbi viies järeltas autor osalejate vastustest, et nende hoiakud ja käitumine on muutunud ja programm on täitnud oma seatud eesmärgid. Selle läbimise käigus on nad õppinud tundma end rohkem vastutavana, oskavad väljendada oma tundeid ja on õppinud oma impulsse paremini kontrollima, arendades nii empaatiat, arusaama tegude tagajärgedest ning on suurenenud eneseaustus. Seega on programmi mõju osalejate käitumisele ja hoiakutele olnud positiivne. Kahe isiku puhul on toimunud muutused ka praktiliselt olulised, sest programm on avaldanud mõju noore eluviiside, suhete ja tulevikuperspektiivi osas. Seda kinnitab ka kriminaalhooldaja tagasiside. Kahe isiku puhul ei ole rakendatud meetmed oma eesmärki küll 100% täitnud, kuid kuna puudub täpsem info isikute kohta, on keeruline järeltusi teha, kas tegemist oli ebapiisava programmi rakendamisega või mängisid rolli muud tegurid.

3.8. Arenguvõimalused ja ettepanekud

Töö autor näeb programmi „Minu Valik“ noorte käitumise muutmisel suurt potentsiaali ning võimalust saavutada TAI tõendatuse tase.¹⁴⁴ Selleks tuleks läbi viia suurema valimiga kvalitatiivne uuring, mis aitab programmi mõju tõendada. Lisaks tuleks võimalusel korraldada randomiseeritud kontrollkatsed, mis on hindamisuuringute kuldstandardiks. Nii on võimalik saada kinnitust sekkumise toimimisele ning hinnata selle mõju suuremas valimis. Eraldi tuleks

¹⁴³ 11.03.2025 kirjavahetus endise kriminaalhooldusametnikuga.

¹⁴⁴ Ennetustegevuste tõendatuse taseme hindamine. Arvutivõrgus: <https://www.tai.ee/sites/default/files/2024-04/Tõendatuse%20taseme%20hindamine.pdf> (17.04.2025)

kasutada autori poolt koostatud mõjuhinna küsimustikku (Lisa 2) kõikide programmis osalenud isikutega. See aitab paika panna algandmed enne programmi algust ning seda programmi lõppedes saadavate tulemustega võrrelda ning teha järeldusi mõjust noorele. Analüüs võimaldab aru saada, kas on paranenud suhted pere ja kogukonnaga, kuidas on muutunud käitumine ning suhtumine. Iga kohtumise järel saab noor ise kohtumist hinnata ja reflekteerida. Hindamisinstrument tugineb subjektiivsetele hinnangutele ning eeldab, et spetsialistid on võimelised isikuid ja juhtumeid hindama võimalikult objektiivselt ning ausalt. Seega on hindamisinstrumendi eesmärgiks mõõta võimalike muutusi „Minu Valik“ programmis osalenud noore elus.

Fookusgrupi intervjuust selgus, et probleemiks on venekeelsete töölehtede puudumine. Programmi läbiviijad küll proovivad tõlkida töölehtede sisu noortele, kuid see ei ole lahenduseks. Eestis puudub täpne statistika selle kohta, kui palju on vene keelt kõnelevaid noori. Küll aga on teada, et 2020. aasta alguse seisuga oli vene keel emakeeleks 382 155 inimesele, mis moodustab Eesti elanikkonnast ligikaudu 29%.¹⁴⁵ Selle probleemi lahendamise eeldab, et programm saab rahalist tuge, mille abil oleks võimalik palgata professionaalne tõlkija materjale tõlkima, et neid saaks ka vene keeles trükkida ja kasutada. See omakorda eeldab seda, et programmi läbiviijad valdavad vene keelt või on valmis seda õppima. Fookusgrupi intervjuust ilmnis veel, et programmi võiks toetada ka paralleelselt psühholoogi/terapeudi külastus, kuna programmi näol ei ole tegemist teraapiaga. Igal osalejel on erinev taust, emotsionaalne seisund ja vaimne valmisolek. Terapeut aitaks tuvastada varjatud psüühilised raskused nagu näiteks trauma, ärevus, depressioon, lisaks õppimist või osalemist takistavad tegurid ning vajadusel teha suunamisi täiendavatele teenustele. Terapeut aitaks siduda programmi sisu ning suurendada sekkumise mõju. Selle probleemi lahendamiseks oleks taas vaja finantsilist toetust nii inimeste palkamiseks, nende koolitamiseks, kui ka üldist muutust terapeudi/psühholoogi teenuse kättesaadavuses. Eestis on nõudlus terapeutide järele suurem kui pakkumine, mistõttu ei ole hetkel võimalik sellist tuge kuidagi garanteerida.

¹⁴⁵ Eesti elanikud räägivad 231 eri emakeelt. Arvutivõrgus: <https://stat.ee/et/uudised/estni-elanikud-raagivad-231-eri-emakeelt> (18.04.2025)

KOKKUVÕTE

Magistritöö keskmes on noortele suunatud sekkumisprogrammi „Minu Valik“ mõju hindamine ja analüüs. Tegemist on individuaalselt või väikestes gruppides läbi viidava sekkumisprogrammiga, mille keskmes on noorte eneseteadlikkuse, suhtlemisoskuste ja vastutustunde arendamine turvalises ning toetavas keskkonnas. Programmi kaugemateks eesmärkideks on toetada riskikäitumisega noorte isiklikku arengut, parandada nende sotsiaalseid ja emotsionaalseid oskusi ning soodustada nende prosotsiaalset käitumist. Töö uuris, millist mõju avaldab programm noorte käitumisele ja hoiakutele ning milline on rahulolu programmiga. Uurimistöö põhines kvalitatiivsel andmekogumisel – poolstruktureeritud intervjuudel ja fookusgrupi arutelul, milles osalesid nii programmi läbinud noored kui ka selle läbiviijad. Magistritöö lähtus Eesti kriminaalpoliitika vajadusest rakendada teaduspõhiseid meetmeid alaealiste õigusrikkujate suhtes, pidades silmas seniseid statistilisi näitajaid, mille kohaselt on alaealiste retsidiivsuse määr murettekitavalt kõrge. Noortele suunatud sekkumisprogrammidel on konkreetne eesmärk ning tõhususe hindamisel keskendutakse sellele, kas ja mil määral on programm saavutanud seatud eesmärgid ning hinnatakse ka üldkasutatavaid mõjunäitajaid.

Töö jagunes kolmeks osaks, millest esimeses andis autor ülevaate sekkumisprogrammide teoreetilisest käsitlusest, teises osas sekkumisprogrammide hindamise meetodikast ning vajalikkusest. Kolmas osa keskendus eelkõige uurimisprobleemide lahendamisele, saadud andmete analüüsile ja ettepanekute tegemisele.

Magistritöö teoreetiline raamistik hõlmas nelja lähenemist:

- Emotsionaalse intelligentsuse teooriad: Peter Salovey ja John D. Mayeri ning Daniel Golemani käsitlused, mis rõhutavad oskust mõista, reguleerida ja juhtida emotsioone ning nende seost sotsiaalse edukuse ja enesejuhtimisega.
- Kognitiiv-käitumuslik teraapia: Aaron Becki arendatud teraapiamudel, mis aitab muuta düsfunktsionaalseid mõtte- ja käitumusmustreid, keskendudes indiviidi uskumuste korrigeerimisele ja emotsionaalse seisundi stabiliseerimisele.

- Riskide-vajaduste-vastavuse mudel: Don Andrews ja James Bonta teooria, mille kohaselt tuleb sekkumisi kohandada õigusrikkuja riskitasemele ja kriminogeensetele vajadustele, arvestades ka individuaalseid õppimisstiile ja kognitiivseid iseärasusi.
- Tõendus põhise praktika printsiibid: rõhutatakse vajadust kasutada süsteemselt hinnatud, tõhusust kinnitavate uuringutega sekkumisprogramme, mis põhinevad loogikamudelil ja mille mõju saab hinnata erinevate meetodikate abil.

Empiirilises osas kasutati kvalitatiivset uurimismetoodikat. Andmekogumine viidi läbi intervjuudena. Fookusgrupi intervjuudes osalesid kriminaalhooldusametnikud ning lisaks viidi läbi intervjuud nelja osalejaga. Andmed salvestati, transkribeeriti ja analüüsiti sisuanalüüsi meetodil. Valim oli väike, kuid valitud isikud omasid otsest kogemust programmi läbimisest või selle rakendamisest. Töö tulemustest selgus, et programm mõjutas positiivselt noorte eneseanalüüsi- ja otsustusoskusi, suurendas teadlikkust isiklikust vastutusest ning parandas osalejate võimet oma käitumist ja varasemaid valikuid mõtestada. Mitmed noored tõid välja, et pärast programmi suutsid nad teha paremaid valikuid ja vältida varem kordunud kahjulikke käitumismustreid. Seega nad teadvustasid oma varasemaid käitumismustreid ja õppisid selle tagajärgi paremini mõistma. Programmis osalejad märkasid veel, et muutusid oma otsustes teadlikumaks ning neil on valik käituda paremini. Läbiviijate hinnangutes toodi esile, et noored olid programmi lõpuks rohkem motiveeritud, parema kontakti- ja analüüsivõimega ning tõsisemalt häälestatud oma eesmärkide saavutamisele.

Kriminaalhooldajad pidasid programmi sisukaks ja mitmekihiliseks, rõhutades selle sobivust erineva taustaga noortele. Nad peavad programmi kasulikuks ja vajalikuks tööriistaks, mis aitab noorte probleeme lahendada ja päriselt näitab positiivseid tulemusi. Programmi põhistruktuuri jälgitakse ning tegevused viiakse ellu vastavalt plaanile. Regulaarsed supervisioonid ja täiendkoolitused aitavad tagada programmi kvaliteedi ja vastavuse kavale.

Lisaks positiivsele tuvastati töö käigus teatud arenguvajadused. Ühe kitsaskohana toodi välja, et vene keelt emakeelena kõnelevate noorte toetamiseks ei ole venekeelseid töölehti, mis takistab kohati osalemist ja programmi sisu sügavamat mõistmist. Selle probleemi lahendamiseks vajab programm rahalist toetust, et oleks võimalik palgata inimesed kes materjalid tõlgivad ning seejärel saab neid ka vene keelsete noorte puhul kasutada. Samuti kerkis esile vajadus terapeudi/psühholoogi toetava teenuse järele, kuna programm ei ole

teraapia. Selle probleemi lahenduseks oleks taas vaja finantsilist tuge ning koostööd terapeutidega või psühholoogidega. Seda on aga keerulisem saavutada, kuna psühholoogi ravijärjekorrad on pikad.

Autor rakendas töö hindamisel ka GRADE lähenemist, mille abil määratleti programmi tõendatuse taset. Rakendamise vastavust ja elluviimise kvaliteeti käsitleti läbi protsessihindamise, milles pöörati tähelepanu programmi ülesehitusele, osalejate ja läbiviijate rahulolule ning rakendamise järjepidevusele. Töö toob välja, et „Minu Valik“ sobitub tõenduspõhiste sekkumiste raamistikku ja omab potentsiaali kujuneda laialdasemalt rakendatavaks programmiks. Siiski on vajalik suurendada selle teaduslikku valideeritust, kaasates tulevikus suuremad valimid, kontrollrühmad ja kvantitatiivne hindamine, et saavutada kõrgem tõendatuse tase. Võimaliku mõju analüüsiks oleks oluline kasutada magistritöö autori poolt koostatud enne ja pärast programmis osalemist mõjuhinnangu küsimustiku.

Töö käigus kogutud andmed põhjal on autori üldine järeldus, et programm „Minu Valik“ täidab seatud eesmärgid ja avaldab osalejate positiivset mõju, pakkudes noortele keskkonda ja tööriistu, mis toetavad isiklikku arengut ja vastutustundlikumat käitumist. Programm on üles ehitatud tugevatele teoreetilistele alustele ning sobib erineva taustaga noortele, sealhulgas ka madalama võimekusega noorele.

EVALUATION AND ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE PROGRAM “MINU VALIK”

SUMMARY

Estonian criminal policy has increasingly focused on preventing youth crime and reducing repeat offences. Statistics show that the proportion of minors in prison has consistently decreased, but their repeat offence rate is significantly higher compared to others. Approximately 80% of minors who are released from prison are interrogated again within two years. It is important to use systematic, evidence-based and youth-tailored interventions to help develop their social and emotional skills, which will enable them to be re-integrated into society. The intervention program for young people “Minu Valik” is an individual or small group program that highlights the young people’s previous experiences and teaches new skills through various exercises. Together, attitudes are developed so that limiting ones become useful. The intervention program focuses on developing young people’s self-awareness, communication skills and sense of responsibility in a safe and supportive environment. The long-term goals of the program are to support the personal development of young people with risk behaviour, improve their social and emotional skills and promote their prosocial behaviour.

The work investigated the program’s impact on the behaviour and attitudes of young people and the participant’s satisfaction with the program. The research was based on qualitative data collection using semi-structured interviews and focus group discussions, in which both young people who have completed the program and its facilitators participated. The master’s thesis was based on the need for Estonian criminal policy to implement science-based measures towards juvenile offenders, bearing in mind the current statistical indicators, according to which the repeat offence rate of juveniles is worryingly high. Intervention programs aimed at young people have a specific goal, and the evaluation of effectiveness focuses on whether and to what extent the program has achieved the set goals, also evaluating commonly used impact indicators.

The thesis was divided into three parts, in the first of which the author provided an overview of the theoretical approach to intervention programs, in the second part the methodology and necessity of evaluating intervention programs was discussed. The third part focused primarily

on solving research problems, analysing data obtained during interviews, and making proposals for developing the program.

The theoretical framework of the master's thesis included four approaches:

- Theories of emotional intelligence: Approaches by Peter Salovey, John D. Mayer and Daniel Goleman, which emphasise the ability to understand, regulate, and manage emotions and their relationship to social success and self-management.
- Cognitive-behavioural therapy: A therapy model developed by Aaron Beck that helps change dysfunctional thought and behaviour patterns by focusing on correcting an individual's beliefs and stabilising their emotional state.
- Risk-Need-Responsivity model: The theory of Don Andrews and James Bonta that interventions should be tailored to the offender's risk level and criminogenic needs, also taking into account individual learning styles and cognitive characteristics.
- Principles of evidence-based practice: Emphasising the need to use intervention programs that have been systematically evaluated, have research confirming their effectiveness, are based on a logic model, and whose impact can be assessed using various methodologies.

The empirical part used a qualitative research methodology. Data collection was conducted through interviews. The data was recorded, transcribed, and analysed using the content analysis method. The sample was small, but the selected individuals had direct experience of completing the program or implementing it.

The results of the work showed that the program had a positive impact on the self-analysis and decision-making skills of young people, increased awareness of personal responsibility and improved the participants' ability to reflect on their behaviour and previous choices. Several young people pointed out that after the program they were able to make better choices and avoid previously recurring harmful behaviour patterns. The facilitators considered the program to be meaningful and multi-layered, emphasising its suitability for young people from different backgrounds. The facilitators' assessments highlighted that at the end of the program, young people were more motivated, had better contact and analytical skills and were more seriously attuned to achieving their goals.

In addition to the positive aspects, certain needs for future development were identified during the work. One of the bottlenecks was the lack of Russian-language worksheets to support young people who are native Russian speakers, which sometimes hinders participation and a deeper understanding of the program content. The need for a therapist/psychologist support service also emerged, as the program is not itself a therapy. To solve these problems, financial support for the program would be needed in particular. The author also applied the GRADE approach to the evaluation of the work, which was used to determine the level of evidence of the program. The compliance of the implementation and the quality of its implementation were addressed through a process evaluation, which paid attention to the structure of the program, the satisfaction of participants and facilitators, and the continuity of implementation. The thesis highlights that “Minu Valik” fits into the framework of evidence-based interventions and has the potential to become a more widely implemented program. However, it is necessary to increase its scientific validation by including larger samples, control groups and quantitative evaluation in the future to achieve a higher level of evidence. To analyse the potential impact, it would be important to use the impact assessment questionnaire prepared by the author of the master’s thesis before and after participation in the program.

Based on the data collected during the work, the author’s general conclusion is that the program “Minu Valik” fulfils the set goals and has a positive impact on participants, providing young people with an environment and tools that support personal development and more responsible behaviour. The program is built on strong theoretical foundations and is suitable for young people from different backgrounds, including those with lower abilities.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. Bonta, J., & Andrews, D. A. (2017). The psychology of criminal conduct (6th ed.). Routledge
2. Edovald, T. (2015). Tõenduspõhine sekkumine – vaenlane või abimees töös laste ja peredega? Sotsiaaltöö, 4.
3. Goleman, D. „Emotsionaalne intelligentsus. Miks võib EQ olla tõhusam kui IQ“. Tallinn, 2015.
4. Noorte motivatsiooni- ja sotsiaalsete oskuste programmi „Minu Valik“ juhendaja käsiraamat.
5. Zehr, H. (2002). The Little Book of Restorative Justice. Arvutivõrgus: <https://www.saferspaces.org.za/uploads/files/littlebookrjpakaf.pdf> (11.03.2025)

Kasutatud internetiallikad

1. „Minu valik“ Arvutivõrgus: <https://vana.ami.ee/minu-valik/> (27.03.2025)
2. Ahven, A., Roots, A., Sööt, M-L. Retsidiivsus Eestis 2017. Kriminaalpoliitika uuringud nr 27. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsuseestis_2017.pdf (20.03.2025)
3. Aia-Utsal, M. „Tõenduspõhisus hariduses – kellele ja miks?“ Arvutivõrgus: <https://www.terviseinfo.ee/et/blogi/4953-toenduspoehisus-hariduses-kellele-ja-miks> (14.03.2025)
4. Alaealiste õigusrikkumistele suunatud lühisekkumiste analüüs. (2021) Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaealiste_rikk_sekk_lopparuanne_2021_emor_avaldamiseks.pdf (14.03.2025)
5. Alaealistele õigusrikkujatele suunatud mitterkaristuslikud sekkumised Eestis: uuringu tulemustel põhinevad soovitused. Arvutivõrgus: https://www.siseministerium.ee/sites/default/files/documents/2025-01/Üksleht_Uuring%20alaealistele%20õigusrikkujatele%20suunatud%20mittekaristuslikest%20sekkumistest%20Eestis.pdf (19.03.2025)

6. Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). „Rehabilitating criminal justice policy and practice.“ *Psychology, Public Policy, and Law*, 16(1), 39–55. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1037/a0018362> (11.03.2025)
7. Andrews, D. A., & Dowden, C. (2006). „Risk Principle of Case Classification in Correctional Treatment: A Meta-Analytic Investigation.“ *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50(1), 88–100. Arvutivõrgus: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/0306624X05282556> (12.03.2025)
8. Baglivio, M. T., Jackowski, K., Greenwald, M. A., & Wolff, K. T. (2014). „Comparison of Multisystemic Therapy and Functional Family Therapy Effectiveness: A Multiyear Statewide Propensity Score Matching Analysis of Juvenile Offenders.“ *Criminal Justice and Behavior*, 41(9), 1033-1056. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1177/0093854814543272> (16.03.2025)
9. Barry, M.M., Clarke, A.M., Jenkins, R., & Patel, V. (2013). „A systematic review of the effectiveness of mental health promotion interventions for young people in low and middle-income countries.“ *BMC Public Health*. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1186/1471-2458-13-835> (26.03.2025)
10. Beck, I & Judith, S. Cognitive therapy. II. Title. RC489.C63B43 2011. Arvutivõrgus: <https://img3.reoveme.com/m/be38edbbfc79330a.pdf>
11. Bonta, J. & Andrews, D.A. (2007). „Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation.“ *Rehabilitation*. 6. 1-22. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/310747116_Risk-Need-Responsivity_Model_for_Offender_Assessment_and_Rehabilitation (12.03.2025)
12. Botvin, G. J., & Griffin, K. W. (2004). „Life skills training: Empirical findings and future directions.“ *Journal of Primary Prevention*, 25(2), 211–232. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1023/B:JOPP.0000042391.58573.5b> (26.03.2025)
13. Burraston, B. O., Bahr, S. J., & Cherrington, D. J. (2013). „Reducing Juvenile Delinquency With Automated Cell Phone Calls.“ *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 58(5), 522-536. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1177/0306624X13480947> (16.03.2025)
14. Butler, A. C., Chapman, J. E., Forman, E. M., & Beck, A. T. (2006). „The empirical status of cognitive-behavioral therapy: a review of meta-analyses.“ *Clinical psychology*

- review, 26(1), 17–31. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2005.07.003> (4.03.2025)
15. Campbell, Mary & French, Sheila & Gendreau, Paul. (2007). „Assessing the utility of risk assessment tools and personality measures in the prediction of violent recidivism for adult offenders.“ Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/228811204_Assessing_the_utility_of_risk_assessment_tools_and_personality_measures_in_the_prediction_of_violent_recidivism_for_adult_offenders (12.03.2025)
 16. Carroll, C., Patterson, M., Wood, S., Booth, A., Rick, J., & Balain, S. (2007). „A conceptual framework for implementation fidelity.“ *Implementation Science*, 2(1), 40. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1186/1748-5908-2-40> (27.03.2025)
 17. Catalano, Richard & Berglund, M. & Ryan, Jeanne & Lonczak, Heather & Hawkins, J.(2002). „Positive Youth Development in the United States: Research Findings on Evaluations of Positive Youth Development Programs.“ *Prevention & Treatment*. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/247410185_Positive_Youth_Development_in_the_United_States_Research_Findings_on_Evaluations_of_Positive_Youth_Development_Programs (26.03.2025)
 18. Child And Adolescent Functional Assessment Scale. Arvutivõrgus: <https://www.fasoutcomes.com/Content.aspx?ContentID=12> (16.03.2025)
 19. Clark, G. I., & Egan, S. J. (2015). „The Socratic Method in Cognitive Behavioural Therapy: A narrative review.“ *Cognitive Therapy and Research*, 39(6), 863–879. Arvutivõrgus:<https://doi.org/10.1007/s10608-015-9707-3> (4.03.2025)
 20. Cullen, Francis. “The Effectiveness of Correctional Rehabilitation: A Review of Systematic Reviews.” *Annual Review of Law and Social Science* (2007): Arvutivõrgus: https://www.academia.edu/50247607/The_Effectiveness_of_Correctional_Rehabilitation_on_A_Review_of_Systematic_Reviews (17.03.2025)
 21. Department of Justice Canada (2003). „Treating Youth in Conflict with the Law: A New Meta-Analysis.“ *Youth Justice Research*. Arvutivõrgus: http://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/yj-jj/rr03_yj3-rr03_jj3/rr03_yj3.pdf (26.03.2025)

22. Durlak, J. A., & DuPre, E. P. (2008). „Implementation matters: A review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting implementation.“ Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/5529147_Implementation_Matters_A_Review_of_Research_on_the_Influence_of_Implementation_on_Program_Outcomes_and_the_Factors_Affecting_Implementation (27.03.2025)
23. Edovald, T. (2024) „Quo vadis, tõendus?“ Arvutivõrgus: <https://tai.ee/et/sotsiaalto/quo-vadis-toendus> (14.03.2025)
24. Edovald, T. „Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas.“ (2005) Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ulevaade_alaealiste_kuritegevuse_vahendamise_strateegiatest_ja_programmidest_maailmas._t._edovald._2005.pdf (17.03.2025)
25. Eesti 2035. Vabariigi Valitsuse tegevuskava 25.aprill 2024. Arvutivõrgus: https://valitsus.ee/sites/default/files/documents/2024-04/Eesti%202035%20tegevuskava_25.04.2024.pdf (16.03.2025)
26. Eesti elanikud räägivad 231 eri emakeelt. Arvutivõrgus: <https://stat.ee/et/uudised/eesti-elanikud-raagivad-231-eri-emakeelt> (18.04.2025)
27. Emotional Intelligence: Origins and Theories. Arvutivõrgus: <https://core.ac.uk/download/pdf/235850833.pdf>
28. Ennetuse teadusnõukogu. Arvutivõrgus: <https://www.tai.ee/et/tervis-ja-heaolu/ennetuse-teadusnoukogu> (14.03.2025)
29. Ennetustegevuste tõendatuse taseme hindamine. Arvutivõrgus: <https://www.tai.ee/sites/default/files/2024-04/Tõendatuse%20taseme%20hindamine.pdf> (17.04.2025)
30. Gerchow, Christine E.. “Evaluating the Impact of Two Cognitive Behavioral Therapy Programs on Recidivism in Chronic Juvenile Offenders.” (2015). Arvutivõrgus: <https://www.semanticscholar.org/paper/Evaluating-the-Impact-of-Two-Cognitive-Behavioral-Gerchow/a254baabb714414ae1358e290104f1f71f6e1b91> (16.03.2025)
31. Goldapple, K., Segal, Z., Garson, C., Lau, M., Bieling, P., Kennedy, S., & Mayberg, H. (2004). „Modulation of cortical-limbic pathways in major depression: treatment-

- specific effects of cognitive behavior therapy.“ Archives of general psychiatry, 61(1), 34–41. Arvutivõrgus:<https://doi.org/10.1001/archpsyc.61.1.34> (4.03.2025)
32. Gornik, M. (2002) „Moving from Correctional Program to Correctional Strategy: Using Proven Practices to Change Criminal Behavior.“ Arvutivõrgus: https://www.academia.edu/6044884/Moving_from_Correctional_Program_to_Correctional_Strategy_Using_Proven_Practices_to_Change_Criminal_Behavior (26.03.2025)
33. GRADE Handbook. Arvutivõrgus: <https://gdt.grade.pro.org/app/handbook/handbook.html> (17.04.2025)
34. Haerle, D. R. (2014). „Dosage Matters: Impact of a Violent Offender Treatment Program on Juvenile Recidivism.“ Youth Violence and Juvenile Justice, 14(1), 3–25. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1177/1541204014555436> (19.03.2025)
35. Heaolu arengukava 2023-2030. Arvutivõrgus: <https://www.sm.ee/heaolu-arengukava-2023-2030> (16.03.2025)
36. Heater, B. S., Becker, A. M., & Olson, R. K. (1988). „Nursing interventions and patient outcomes: a meta-analysis of studies.“ Nursing research, 37(5), 303–307. Arvutivõrgus: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/3047692/> (16.03.2025)
37. Howell, Chris & Lipsey, Mark. (2012). „Research-Based Guidelines for Juvenile Justice Programs.“ Justice Research and Policy. 14. 17-34. Arvutivõrgus: <https://journals.sagepub.com/doi/10.3818/JRP.14.1.2012.17> (11.03.2025)
38. Jewell, J. D., Malone, M. D., Rose, P., Sturgeon, D., & Owens, S. (2013). „A Multiyear Follow-Up Study Examining the Effectiveness of a Cognitive Behavioral Group Therapy Program on the Recidivism of Juveniles on Probation.“ International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 59(3), 259-272. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1177/0306624X13509065> (16.03.2025)
39. Justiitsministri käskkirjaga „Noorte õigusrikkujate retsidiivsuse vähendamise“ kinnitatavate toetuse andmise ja kasutamise tingimuste ja korra eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://www.justdigi.ee/media/4938/download> (20.03.2025)
40. Kaplan, C. A., Thompson, A. E., & Searson, S. M. (1995). „Cognitive behaviour therapy in children and adolescents.“ Archives of disease in childhood, 73(5), 472–475. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1136/adc.73.5.472> (5.03.2025)
41. Kinnipeetavate ülevaade. Arvutivõrgus: <https://vanglateenistus.ee/meist/uudised-ja-arvud/kinnipeetavate-ulevaade> (5.03.2025)

42. Kızıltepe, R., Gümüştan, D., Sağel-Çetiner, E., Ebeoğlu Duman, M., Yılmaz Irmak, T., & Aksel, Ş. (2023). „An Intervention Program for Male Juvenile Offenders in Turkey: A Pilot Randomized Trial.“ *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 67(13-14), 1307-1322. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1177/0306624X231165417> (19.03.2025)
43. Kriminaalpoliitika põhialused 2030. Arvutivõrgus: <https://www.justdigi.ee/media/754/download> (16.03.2025)
44. Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2015). „Focus groups: A practical guide for applied research (5th edition).“ SAGE. Arvutivõrgus: <https://toaz.info/doc-view-3> (24.03.2025)
45. Laste ja perede arengukava 2012—2020. Arvutivõrgus: https://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2012/03/Laste_ja_perede_arengukava_2012-2020.pdf (14.03.2025)
46. Lipsey, M. W. (2009). „The Primary Factors that Characterize Effective Interventions with Juvenile Offenders: A Meta-Analytic Overview.“ *Victims & Offenders*, 4(2), 124–147. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1080/15564880802612573> (17.03.2025)
47. Loeber, R., & Farrington, D. P. (Eds.). (1998). „Serious & violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions.,, Sage Publications, Inc. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/259545677_Serious_and_Violent_Juvenile_Offenders (11.03.2025)
48. Mayer, J & Salovey, P & Caruso, D. (2004). „Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications.“ *Psychological Inquiry*. Arvutivõrgus: <https://aec6905spring2013.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/01/mayersaloveycaruso-2004.pdf> (16.04.2025)
49. Ministry of Justice Analytical Series (2013). Transforming Rehabilitation: A summary of evidence on reducing reoffending. Arvutivõrgus: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/243718/evidence-reduce-reoffending.pdf (26.03.2025)
50. Moher, D., Jadad, A. R., Nichol, G., Penman, M., Tugwell, P., & Walsh, S. (1995). „Assessing the quality of randomized controlled trials: an annotated bibliography of scales and checklists.“ *Controlled Clinical Trials*, 16(1), 62–73. Arvutivõrgus: <https://www.scribd.com/document/403798752/moher1995> (17.03.2025)

51. National Research Council (US) Panel to Review the Status of Basic Research on School-Age Children; Collins WA, editor. Development During Middle Childhood: The Years From Six to Twelve. Washington (DC): National Academies Press (US); 1984. Chapter 1, Introduction. Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK216770/> (5.03.2025).
52. Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C., Hollis-Peel, M. E., & Lavenberg, J. G. (2013). „Scared Straight' and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency: A systematic review.“ Campbell Systematic Reviews, 9(1), 1-55. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.4073/csr.2013.5> (14.03.2025)
53. Quality of evidence. Arvutivõrgus: <https://gdt.gradepro.org/app/handbook/handbook.html#h.9rdbelsnu4iy> (17.04.2025)
54. Rahvastikupoliitika alused 2009—2013. Arvutivõrgus: <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/7d7a552c-bdfe-4bcd-a5e1-273d59ecb5a5/content> (14.03.2025)
55. Riski-vajaduse-vastavuse mudel. Arvutivõrgus: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/esf-tugiteenus-vanglast-vabanejale/riski-vajaduse-vastavuse-mudel> (13.03.2025)
56. Rivers, S.E., Brackett, M.A., Reyes, M.R. et al. „Improving the Social and Emotional Climate of Classrooms: A Clustered Randomized Controlled Trial Testing the RULER Approach. „Prev Sci 14, 77–87 (2013). Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1007/s11121-012-0305-2> (16.04.2025)
57. Rossi, P. H., Lipsey, M. W., & Henry, G. T. (2019). „Evaluation: A systematic approach (8th ed.).“ Sage Publications. Arvutivõrgus: <https://digitallibrary.tsu.ge/book/2021/may/rideri/Rossi-Evaluation-A-systematic-approach.pdf> (24.03.2025)
58. Rush, A.J., Beck, A.T., Kovacs, M. et al. „Comparative efficacy of cognitive therapy and pharmacotherapy in the treatment of depressed outpatients.“ Cogn Ther Res 1, 17–37 (1977). Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1007/BF01173502> (4.03.2025)
59. Sackett, D.L. & Rosenberg, W.M.C. & Gray, Muir & Haynes & Richardson, W.S.. (1996). „Evidence based medicine: What it is and what it isn't.“ BMJ (Clinical research ed.). 312. 71-2. Arvutivõrgus:

- https://www.researchgate.net/publication/14644450_Evidence_based_medicine_What_it_is_and_what_it_isn't (14.03.2025)
60. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). „Emotional Intelligence. Imagination, Cognition and Personality“ 9(3), 185-211.) Arvutivõrgus: http://gruberpeplab.com/3131/SaloveyMayer_1989_EmotionalIntelligence.pdf (16.04.2025)
61. Schubert, C. A., Mulvey, E. P., Loughran, T. A., & Losoya, S. H. (2012). „Perceptions of institutional experience and community outcomes for serious adolescent offenders.“ *Criminal Justice and Behavior*, 39(1), 71–93. Arvutivõrgus: https://www.researchgate.net/publication/254082900_Perceptions_of_Institutional_Experience_and_Community_Outcomes_for_Serious_Adolescent_Offenders (17.03.2025)
62. Sexton, T., & Turner, C. W. (2010). „The effectiveness of functional family therapy for youth with behavioral problems in a community practice setting.“ *Journal of Family Psychology*, 24(3), 339–348. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1037/a0019406> (16.03.2025)
63. Simons, A. D., Padesky, C. A., Montemarano, J., Lewis, C. C., Murakami, J., Lamb, K., DeVinney, S., Reid, M., Smith, D. A., & Beck, A. T. (2010). „Training and dissemination of cognitive behavior therapy for depression in adults: a preliminary examination of therapist competence and client outcomes.“ *Journal of consulting and clinical psychology*, 78(5), 751–756. Arvutivõrgus:<https://doi.org/10.1037/a0020569> (4.03.2025)
64. The Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). Arvutivõrgus: <https://www.sdqinfo.org/a0.html> (16.03.2025)
65. Timmons-Mitchell, J., Bender, M. B., Kishna, M. A., & Mitchell, C. C. (2006). „An Independent Effectiveness Trial of Multisystemic Therapy With Juvenile Justice Youth.“ *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 35(2), 227–236. Arvutivõrgus: https://doi.org/10.1207/s15374424jccp3502_6 (16.03.2025)
66. Usaldusväärse ja tulemusliku õigusruumi programm. Arvutivõrgus: <https://www.fin.ee/sites/default/files/documents/2024-10/Õigusriigi%20programm%202025-2028.pdf> (14.03.2025)

67. Vanglateenistuse aasta ülevaade 2023.
Arvutivõrgus:<https://vanglateenistus.ee/meist/uudised-ja-arvud/aasta-ulevaated#item-2>
(5.03.2025)
68. Vanglateenistuse aasta ülevaade 2024. Arvutivõrgus:
<https://vanglateenistus.ee/meist/uudised-ja-arvud/aasta-ulevaated#item-1> (5.03.2025)
69. Welsh, B.C. & Farrington, D.P. (2006). „Preventing Crime: What Works for Children, Offenders, Victims, and Places.“ 10.1007/1-4020-4244-2. Arvutivõrgus:
<http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/23872/1/14.pdf> (16.03.2025)
70. Wong, T. M. L., Slotboom, A., & Bijleveld, C. C. J. H. (2010). „Risk factors for delinquency in adolescent and young adult females: A European review.“ European Journal of Criminology, 7, 266-284. Arvutivõrgus:
https://www.researchgate.net/publication/249752245_Risk_factors_for_delinquency_in_adolescent_and_young_adult_females_A_European_review (26.03.2025)

Kasutatud tabelid

1. Tabel 1. M. Grünberg (2013) Kriminogeensete riskide hindamine. Vanglateenistuse õpik. Tallinn: Justiitsministeerium.
2. Tabel 2. Bonta, James & Andrews, D.A.. (2007). Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation. Rehabilitation. 6. 1-22. Arvutivõrgus:
https://www.researchgate.net/publication/310747116_Risk-Need-Responsivity_Model_for_Offender_Assessment_and_Rehabilitation
3. Tabel 3. Noorteprogrammi loogilise mudeli teoreetiline taust.
4. Tabel 4. GRADE hindamine. Autori koostatud.

LISAD

1. Lisa 1. „Minu Valik“ teemade läbimise struktuur.
2. Lisa 2. Mõjuhindangu küsimustik: programmi algus ja lõpp.

Lisa 1. „Minu valik“ teemade läbimise struktuur

PÕHITEEMADE LOETELU:

- I. Sissejuhatus:
 - a. Tutvumine
 - b. Programmi tutvustus, ülevaade sisust ja tööviisidest
 - c. Häälestumine, kokkulepete tegemine
 - d. Isiklik eesmärgistamine
- II. Surve avaldamine ja mõjutamine elus
 - a. Olukorrad elust
 - b. Surve avaldmise ning mõjutamise mõiste ja mõju inimsuhetes
 - c. Mina surve avaldajana ja mõjutajana
 - d. Suhete kogemine
- III. Oma tunnete mõistmine
 - a. Tunded ja mõtlemine
 - b. Raskused tunnete mõistmisel ja väljendamisel
 - c. Viha vulkaani teooria
 - d. Tunnete äratundmine
- IV. Selge eneseväljendamine
 - a. Selge ja ebaselge eneseväljendamise näited ja mõju
 - b. Mina-keel
 - c. Tundesõnade õppimine ja kasutamine
- V. Käitumine ja tunded
 - a. Olukorrad elust, tunnete ja käitumise vaheline seos
 - b. Erinevad käitumisviisid ja nende tulemuslikkus
 - c. Võitlemine, põgenemine, alistumine
 - d. Surveolukorras hakkamasaamine
 - e. Toimetulekutehnikad
- VI. Mina ja enesehinnang
 - a. Minu tugevad küljed ja positiivsed omadused
 - b. Minu huvid ja võimalused
 - c. Positiivne mina-sõnum
 - d. Enesehinnangu harjutused
 - e. Ebaeduga toimetulek
- VII. Uskumused ja sammud muutuste suunas
 - a. Kasulikud ja piiravad uskumused ja nende muutmine
 - b. Enesekontroll, selle harjutamine
 - c. Pinge maandamise viisid
 - d. Uued stsenaariumid
- VIII. Kriisid ja nendest ülesaamine
 - a. Kriisid, õnnetused ja traumad
 - b. Kriisi areng ja tunded
 - c. Muutused, uue algus
 - d. Käitumisviisid toimetulekuks
- IX. Oma tuleviku kavandamine ja otsuste tegemine

- a. Saavutuste teadvustamine
 - b. Eesmärkide loomine erinevatel viisidel
 - c. 6-astmeline tegevuskava eesmärkide saavutamiseks
 - d. Probleemid, positiivne vaatenurk ja lahendused
- X. Suhete loomine
- a. Takistused tutvumisel
 - b. Uute sõprade saamine
 - c. Heade sõprade käitumine ja suhtlemine
- XI. Sõprade hoidmine
- a. Sõprussuhteid kahjustavad probleemid
 - b. Empaatiaharjutused
 - c. Kuulamise oskus
 - d. Suhtlustõkked ja nende vältimine
- XII. Konfliktid ja nende lahendamine
- a. Võitmine ja kaotamine
 - b. Konfliktilahendus võitja-võitja-põhimõttel
 - c. Sisekonfliktid, kaitsemehhanismid
- XIII. Erinevuste ja vastuoludega kokkupuutumine
- a. Väärtushinnangud
 - b. Eriarvamused
 - c. Erinevad väärtused, väärtusvastuolud
- XIV. Suhete parandamine perekonnas
- a. Ideaalne perekond
 - b. Olukorrad perekonnas
 - c. Positiivsed teguviisid perekonnas
- XV. Argipäeva väärtused
- a. Elu mõte ja eluväärtused
 - b. Väärtused ja enesehinnang
 - c. Reeglid ja nende järgimine
 - d. Õigused, kohustused, kahju ja vastutus
- XVI. Arenguplaan
- a. Õpitud oskuste hindamine
 - b. Isikliku arenguplaani tegemine
 - c. Tagasiside

Lisa 2. Mõjuhindangu küsimustik: programmi algus ja lõpp

NOORTEPROGRAMMI UURINGU KÜSIMUSTIK Programmi algus

Palun hinda etteantud kriteeriumite alusel programmi suunatud isiku sotsiaalseid oskuseid ja motivatsiooni. Vali etteantud vastusevariantides kõige sobivam valik.

Ettevalmistavad küsimused

	M	N
Isiku sugu		
Isiku vanus programmi alustamisel		
Isiku vanus programmi lõpetamisel		

1. Suhted ja elustiil

	Üldse mitte iseloomulik	Veidi iseloomulik	Päris iseloomulik	Väga iseloomulik	Ei ole relevantne
Suhted lähedaste pereliikmetega (päritoluperekonnaga suhtlemine, sh pereliikmete kriminaalne taust)					
Suhted abikaasa või elukaaslasega (paarisuhte püsivus, partneri toetus)					
Suhted lastega ja vanemaoskused (laste eest hoolitsemine, kohustuste täitmine lapsevanemana)					
Suhtlusringkonna kriminaalne taust (kriminaalsed vs seaduskuulekad sõbrad-tuttavad)					
Mõjutatavus (sõltuvus teiste arvamusest, enesekehtestamise oskus, iseseisvus otsustes)					

Riskiv, hoolimatu ja teisi ärakasutav elustiil					
--	--	--	--	--	--

2. Tervis ja emotsionaalne seisund

2.1 Tervislik seisund	Jah	Ei
Füüsiline puue või krooniline haigus		
Intellektipuue		
Psühhiaatrilised probleemid		
Enesevigastamine ning suitsiidikatsed, -mõtted või -tunded		
Depressioon ja psühholoogilised probleemid		
Lapsepõlve käitumisprobleemid		
Psühhiaatriline ravi / vaimse tervise medikamentoosne ravi (<i>minevikus</i>)		
Käesolev või kavandatav psühhiaatriline ravi		
Kas tarvitab alkoholi?		
Kas tarvitab narkootikume või teisi psühhotroopseid aineid?		

	Üldse mitte iseloomulik	Veidi iseloomulik	Päris iseloomulik	Väga iseloomulik	Ei ole relevantne
Kohanemiskõhased igapäevaelus (<i>emotsionaalset ebastabiilsust ja stressi tõendavad andmed, mis segavad igapäevaeluga toimetulekut</i>)					

3. Mõtlemine ja käitumine

	Üldse mitte iseloomulik	Veidi iseloomulik	Päris iseloomulik	Väga iseloomulik	Ei ole relevantne
Vägivaldne käitumine (isik on tahtlikult vägivaldne teiste suhtes ning kasutab konflikte lahendades vägivalda ja ähvardamist; kasutab vägivalda perekonnaliikmete vastu)					
Implusiivsus (eelistab pigem tegutseda kui tegevust kavandada ja teeb otsuseid, mida hiljem kahetseb; tüdineb kergesti ja vajab pidevalt ergutamist)					
Probleemide lahendamise oskus (lahendab probleeme loogiliselt ja sobivate strateegiatega, suudab mõelda paindlikult)					
Oskus mõista teiste inimeste seisukohti (oskab end asetada teiste inimeste seisukorda, mõistab teiste tundeid)					
Eesmärkide püstitamine (kas on näiteid edukast eesmärkide seadmisest ja saavutamisest, kas eesmärgid on realistlikud)					

4. Hoiakud

	Jah	Ei
Kuritegelikud hoiakud (<i>isik pooldab üldiselt kuritegelikku käitumist; usub et igaüks võiks olla kurjategija</i>)		
Suhtumine ametiisikutesse (<i>isik on ametnikega leppinud, saab aru temaga töötava personali rollist</i>)		
Suhtumine kriminaalhooldusesse (<i>isik suhtub karistusse ja järelevalvesse pooldavalt ja teeb koostööd</i>)		
Suhtumine ühiskonda / kogukonda (<i>isik respektierib teiste inimeste õigusi ja ühiskonnas kehtestatud reegleid ja norme</i>)		
Motivatsioon loobuda kuritegelikust käitumisest (<i>isik teadvustab kuritegeliku käitumisega seotud riske ja on valmis muutuma</i>)		

5. Hõive

	Jah	Ei	Täpsustus			
Haridus (<i>kas isik käib koolis</i>)			Põhiharidus	Gümnaasium	Ülikool	Kutsekool
						1
Kui isik ei käi koolis, kas ta plaanib lähitulevikus kooli minna			Põhiharidus	Gümnaasium	Ülikool	Kutsekool
Töö (<i>kas isik käib tööl või</i>)			Käib tööl			Plaanib minna

<i>plaanib minna tööle)</i>				
---------------------------------	--	--	--	--

6. Kriminaalsus

6.1	Süüdimõistmisi kokku		
6.2	Süüdimõistmisi vägivaldsete kuritegude eest		
6.3	Süüdimõistmisi mittevägivaldsete kuritegude eest		
6.4	Kriminaalkaristuste arv enne 18. eluaastat		
6.5	Kas on viibinud varem vangistuses	Jah	Ei
6.6	Kas programmi ajal viibib vangistuses	Jah	Ei

LISA 2. Noorteprogrammi uuringu küsimustik

NOORTEPROGRAMMI UURINGU KÜSIMUSTIK Programmi lõpp

Palun hinda etteantud kriteeriumite alusel, kas programmis osalenud noore sotsiaalseid oskuseid ja motivatsiooni. Vali etteantud vastusevariantides kõige sobivam valik.

1. Suhted ja elustiil

	Üldse mitte iseloomulik	Veidi iseloomulik	Päris iseloomulik	Väga iseloomulik	Ei ole relevantne
Suhted lähedaste pereliikmetega <i>(päritoluperekonnaga suhtlemine, sh pereliikmete kriminaalne taust)</i>					
Suhted abikaasa või elukaaslasega <i>(paarisuhte püsivus, partneri toetus)</i>					
Suhted lastega ja vanemaoskused <i>(laste eest hoolitsemine, kohustuste täitmine lapsevanemana)</i>					
Suhtlusringkonna kriminaalne taust <i>(kriminaalsed vs seaduskuulekad sõbrad-tuttavad)</i>					
Mõjutatavus <i>(sõltuvus teiste arvamusest, enesekehtestamise oskus, iseseisvus otsustes)</i>					
Riskiv, hoolimatu ja teisi ärakasutav elustiil					

2. Tervis ja emotsionaalne seisund

2.1 Tervislik seisund	Jah	Ei
Psühhiaatrilised probleemid		

Enesevigastamine ning suitsiidikatsed, -mõtted või -tunded		
Depressioon ja psühholoogilised probleemid		
Käesolev või kavandatav psühhiaatriline ravi		
Kas tarvitab alkoholi?		
Kui eelmise küsimuse vastus on jah, siis kas tarvitab alkoholi vähem kui programmi alustades?		
Kas tarvitab narkootikume või teisi psühhotroopseid aineid?		
Kui eelmise küsimuse vastus on jah, siis kas tarvitab narkootikume või teisi psühhotroopseid aineid vähem kui programmi alustades?		

	Üldse mitte iseloomulik	Veidi iseloomulik	Päris iseloomulik	Väga iseloomulik	Ei ole relevantne
Kohanemiskõhivad igapäevaelus (<i>emotsionaalset ebastabiilsust ja stressi tõendavad andmed, mis segavad igapäevaeluga toimetulekut</i>)					

3. Mõtlemine ja käitumine

	Üldse mitte iseloomulik	Veidi iseloomulik	Päris iseloomulik	Väga iseloomulik	Ei ole relevantne
Vägivaldne käitumine (<i>isik on tahtlikult vägivaldne teiste suhtes ning kasutab konflikte lahendades vägivalda ja ähvardamist; kasutab vägivalda perekonnaliikmete vastu</i>)					

Implusiivsus (<i>eelistab pigem tegutseda kui tegevust kavandada ja teeb otsuseid, mida hiljem kahetseb; tüdineb kergesti ja vajab pidevalt ergutamist</i>)					
Probleemide lahendamise oskus (<i>lahendab probleeme loogiliselt ja sobivate strateegiatega, suudab mõelda paindlikult</i>)					
Oskus mõista teiste inimeste seisukohti (<i>oskab end asetada teiste inimeste seisukorda, mõistab teiste tundeid</i>)					
Eesmärkide püstitamine (<i>kas on näiteid edukast eesmärkide seadmisest ja saavutamisest, kas eesmärgid on realistlikud</i>)					

4. Hoiakud

	Jah	Ei
Kuritegelikud hoiakud (<i>isik pooldab üldiselt kuritegelikku käitumist; usub et igaüks võiks olla kurjategija</i>)		
Suhtumine ametiisikutesse (<i>isik on ametnikega leppinud, saab aru temaga töötava personali rollist</i>)		
Suhtumine kriminaalhooldusesse (<i>isik suhtub karistusse ja järelevalvesse pooldavalt ja teeb koostööd</i>)		
Suhtumine ühiskonda / kogukonda (<i>isik respektierib teiste inimeste õigusi ja ühiskonnas kehtestatud reegleid ja norme</i>)		

Motivatsioon loobuda kuritegelikust käitumisest (<i>isik teadvustab kuritegeliku käitumisega seotud riske ja on valmis muutuma</i>)		
---	--	--

5. Hõive

	Jah	Ei	Täpsustus			
Haridus (<i>kas isik käib koolis</i>)			Põhiharidus	Gümnaasium	Ülikool	Kutsekool
						1
Kui isik ei käi koolis, kas ta plaanib lähitulevikus kooli minna			Põhiharidus	Gümnaasium	Ülikool	Kutsekool
Töö (<i>kas isik käib tööl või plaanib minna tööle</i>)			Käib tööl			Plaanib minna

6. Kriminaalsus

6.1	Kas programmi ajal vangistuses viibides esines distsiplinaamenetlusi	Jah	Ei	Ei viibinud vangistuses
6.2	Kas programmi ajal vabaduses viibides esines distsiplinaamenetlusi	Jah	Ei	Ei viibinud vabaduses